

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ: ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΑΓΩΓΗΣ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΣΕ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΠΛΑΙΣΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«ΝΤΡΟΠΗ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΝΟΥ ΣΕ ΕΝΗΛΙΚΕΣ»

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΠΑΠΠΑ ΦΩΤΕΙΝΗ-ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ
ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΜΙΣΑΗΛΙΔΗ ΠΛΟΥΣΙΑ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ, 2019

«Ντροπή και θεωρία του νου σε ενήλικες»

Φοιτήτρια:

Παππά Φωτεινή-Αικατερίνη (Α.Μ.: 507)

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

Μισαηλίδη Πλουσία

Τριμελής Επιτροπή Αξιολόγησης:

Μισαηλίδη Πλουσία, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Μπρούζος Ανδρέας, Καθηγητής

Εμβαλωτής Αναστάσιος, Αναπληρωτής Καθηγητής

Στη μνήμη του πατέρα μου

Πίνακας περιεχομένων

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	6
ABSTRACT.....	7
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	8
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΝΟΥ.....	11
1.1 Ορισμός της Θεωρίας του Νου (ΘτΝ).....	11
1.2 Σημασία της ΘτΝ για τους ενήλικες.....	12
1.3 Μελέτες για τη ΘτΝ.....	12
1.3.1 Μελέτες για τη ΘτΝ στην παιδική ηλικία.....	12
1.3.2 Μελέτες για τη ΘτΝ στους ενήλικες.....	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΝΤΡΟΠΗ.....	16
2.1 Ορισμός της ντροπής.....	16
2.2 Οι δύο διαστάσεις της ντροπής.....	17
2.3 Η τάση για ντροπή.....	18
2.4 Η μέτρηση της τάσης για ντροπή.....	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Διερεύνηση της σχέσης ΘτΝ και ντροπής.....	21
3.1 Σχέση ΘτΝ και ντροπής σε δείγματα παιδιών.....	21
3.2 Σχέση ΘτΝ και ντροπής σε δείγματα ενηλίκων.....	21
3.3 Στόχος και ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας έρευνας.....	22
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΜΕΘΟΔΟΣ.....	24
4.1 Συμμετέχοντες.....	24
4.2 Ερευνητικά εργαλεία.....	24
4.2.1 Έργα αξιολόγησης της ΘτΝ.....	24
4.2.2 Κλίμακες μέτρησης των διαστάσεων της ντροπής.....	27
4.2.3 Ερωτηματολόγιο δημογραφικών στοιχείων.....	32
4.3 Διαδικασία.....	32
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ.....	33
5.1 Περιγραφικά δεδομένα των μεταβλητών της έρευνας.....	33
5.1.1 Εξωτερικευμένη ντροπή.....	35
5.1.2 Εσωτερικευμένη ντροπή.....	37

5.1.3 Δοκιμασίες της ΘτΝ.....	39
5.2 Συσχέτιση επιδόσεων στις κλίμακες της εξωτερικευμένης και της εσωτερικευμένης ντροπής και τις δοκιμασίες της ΘτΝ.....	41
5.3 Μερικές συσχετίσεις στις κλίμακες της εξωτερικευμένης και της εσωτερικευμένης ντροπής και τις δοκιμασίες της ΘτΝ με μεταβλητές ελέγχου το φύλο και την ηλικία	44
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. ΣΥΖΗΤΗΣΗ	48
6.1 Επιδόσεις στις κλίμακες της εξωτερικευμένης και της εσωτερικευμένης ντροπής.....	48
6.2 Επιδόσεις στα έργα της ΘτΝ	49
6.3 Συσχετίσεις ανάμεσα στις μεταβλητές της έρευνας	49
6.3.1 Συσχετίσεις ανάμεσα στην εξωτερικευμένη και την εσωτερικευμένη ντροπή και τη ΘτΝ	50
6.3.2 Επίδραση του φύλου και της ηλικίας στη σχέση ανάμεσα στην εξωτερικευμένη και την εσωτερικευμένη ντροπή και τη ΘτΝ	51
6.4 Περιορισμοί της έρευνας – Μελλοντικές προοπτικές διερεύνησης.....	51
Βιβλιογραφία	53

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στόχος της έρευνας ήταν να εξετάσει τη σχέση ανάμεσα σε δύο διαστάσεις της ντροπής - την εσωτερικευμένη και την εξωτερικευμένη - και τη θεωρία του νου (ΘτΝ) σε δείγμα ενηλίκων. Στην έρευνα συμμετείχαν 127 φοιτητές, 93 γυναίκες και 34 άνδρες, με μέσο όρο ηλικίας $M = 20.06$ έτη. Η αξιολόγηση της εξωτερικευμένης ντροπής πραγματοποιήθηκε με την κλίμακα Other As Shamer scale (OAS), ενώ της εσωτερικευμένης ντροπής μέσω της κλίμακας Internalized Shame Scale (ISS). Η αξιολόγηση της ΘτΝ πραγματοποιήθηκε με συστοιχία έργων κατανόησης σύνθετων κοινωνικών καταστάσεων και ειδικότερα με ιστορίες θεωρίας του νου, ένα έργο κατανόησης ψευδών πεποιθήσεων α' τάξης και έργα κατανόησης ψευδών πεποιθήσεων β' τάξης. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι δεν υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στις δύο διαστάσεις της ντροπής και τη ΘτΝ. Παράλληλα, το φύλο και η ηλικία των συμμετεχόντων δεν άσκησαν επίδραση στη σχέση αυτών των μεταβλητών. Ωστόσο, προέκυψε στατιστικά σημαντική θετική σχέση ανάμεσα στις επιδόσεις των συμμετεχόντων στις κλίμακες και τις υποκλίμακες της ντροπής καθώς και μεταξύ των δοκιμασιών της ΘτΝ. Οι περιορισμοί και οι δυνατότητες μελλοντικής διερεύνησης του θέματος συζητούνται.

Λέξεις κλειδιά: Εξωτερικευμένη Ντροπή, Εσωτερικευμένη Ντροπή, Θεωρία του Νου, Συμβουλευτική

ABSTRACT

The aim of this research was to investigate the association between two dimensions of shame - externalised and internalised - and Theory of Mind (ToM) in a sample of adults. 127 adult students, 93 women and 34 men ($M = 20.06$ years) participated in the research. The externalised shame of participants was examined with the Other As Shamer scale (OAS), while the internalised shame was examined with the Internal Shame Scale (ISS). Theory of Mind was examined with standardized adult tests of understanding of complex social situations such as "Strange Stories", a test of first-order attribution of false belief and tests of second-order attributions of false belief. The outcomes of the research showed that there is no correlation among two dimensions of shame and ToM. Furthermore, age and gender had no impact on these correlations. However, there is statistical significant positive correlation between participants' performance in two dimensions of shame and among ToM tests. The restrictions and the opportunities for future investigations of the issue are discussed.

Key words: Counseling, Externalised Shame, Internalised Shame, Theory of Mind

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Αρχικά, θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στην επιβλέπουσά μου, κ. Πλουσία Μισαηλίδη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, για την καθοδήγηση και τη βοήθεια που μου παρείχε σε κάθε στάδιο εκπόνησης της εργασίας καθώς και για την εξυπηρέτησή της κατά τη διαδικασία συλλογής των ερευνητικών δεδομένων.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κ. Ανδρέα Μπρούζο, Καθηγητή του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων καθώς και τον κ. Δημήτριο Μαυρίδη, Επίκουρο Καθηγητή του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, για τη διευκόλυνσή τους κατά τη διανομή και συλλογή των ερωτηματολογίων.

Επιπλέον, νιώθω την ανάγκη να ευχαριστήσω όλους τους φοιτητές και τις φοιτήτριες, που με προθυμία συμμετείχαν στην παρούσα ερευνητική μελέτη, χωρίς τη συνδρομή των οποίων δε θα ήταν εφικτή η διεκπεραίωσή της.

Παράλληλα, θα ήθελα να ευχαριστήσω τη φίλη και συνάδελφό μου για την ενθάρρυνση και την υποστήριξή της και τον αδερφό μου για τη βοήθειά του.

Κλείνοντας αισθάνομαι την ανάγκη να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στη μητέρα μου για την κατανόηση, τη συμπαράσταση και την υποστήριξη που μου παρείχε καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της εργασίας.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ικανότητα κατανόησης των νοητικών καταστάσεων και των συναισθημάτων, δηλαδή των σκέψεων, των πεποιθήσεων, των επιθυμιών, των προθέσεων, του εαυτού και των άλλων είναι γνωστή ως θεωρία του νου (Brüne & Brüne-Cohrs, 2006. Singer, 2006. Frith & Frith, 2005. Sodian & Kristen, 2010. Fletcher, Happé, Frith, Baker, Dolan, Frackowiak, & Frith, 1995). Η ικανότητα αυτή διευκολύνει την πρόβλεψη και την ερμηνεία της ανθρώπινης συμπεριφοράς, ενώ αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο κατά τη διαδικασία της επικοινωνίας και της αλληλεπίδρασης με τους συνανθρώπους, που προάγει τη συνεργασία, την αλληλεγγύη, τον αλτρουισμό και την ανάπτυξη σχέσεων οικειότητας γενικότερα (Singer, 2006, Sodian & Kristen, 2010). Η ίδια πολύ συχνά ταυτίζεται με την ενσυναίσθηση, την ικανότητα να τοποθετεί κάποιος τον εαυτό στη θέση του άλλου και να αντιλαμβάνεται την προοπτική του, η οποία μαζί με τη γνησιότητα και την ανεπιφύλακτη αναγνώριση αποτελούν τις τρεις πυρηνικές συνθήκες, που συντελούν στην αυτοπραγμάτωση στα πλαίσια της συμβουλευτικής διαδικασίας (Paal & Bereczkei, 2004).

Στόχος της παρούσας έρευνας είναι να εξετάσει τη ΘτΝ και τη σχέση της με μία συναισθηματική κατάσταση, την ντροπή. Η ντροπή είναι ένα σύνθετο συναίσθημα που διακρίνεται σε δύο διαστάσεις, την εσωτερικευμένη και την εξωτερικευμένη. Η εσωτερικευμένη ντροπή προκαλείται από την αρνητική εικόνα που διαμορφώνει κάποιος για τον εαυτό του, ενώ η εξωτερικευμένη είναι αποτέλεσμα σκέψεων και συναισθημάτων για το τι υπάρχει στο μυαλό των άλλων για τον εαυτό και είναι περισσότερο επώδυνο συναίσθημα, καθώς σχετίζεται με τον κοινωνικό αποκλεισμό (Gilbert, 1998. Cheung, Gilbert, & Irons, 2004. Gilbert & Procter, 2006. Wilson, Drozdek, & Turkovic, 2006. Tracy, Robins, & Tangney, 2007. Thibodeau, Kim, & Jorgensen, 2011. McKendry, 2014. Ward, 2014. Matos, Gilbert, Pinto-Gouveia, & Duarte, 2015. Gouva, Paschou, Kaltsouda, Dragioti, Paralikas, Mantzoukas, & Kotrotsiou, 2016. Gouva, Kaltsouda, Paschou, Dragioti, Kotrotsiou, Mantzoukas, & Kotrotsiou, 2016. Saggino, Carlucci, Sergi, D'Ambrosio, Fairfield, Cera, & Balsamo, 2017). Παρόλα αυτά βασικό κίνητρο για τη βίωση και των δύο διαστάσεων της ντροπής είναι η ιδέα του μη επιθυμητού εαυτού (Gilbert, 1998. Ogilvie, 1987). Η παρούσα εργασία επιχειρεί να εξετάσει τη σχέση που μπορεί να υπάρχει μεταξύ των δύο διαστάσεων της ντροπής και της θεωρίας του νου σε δείγμα ενηλίκων.

Στα κεφάλαια που ακολουθούν παρουσιάζεται το θεωρητικό και το ερευνητικό τμήμα της εργασίας. Στο θεωρητικό τμήμα το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται στη θεωρία του νου και

συγκεκριμένα στον ορισμό της και στη σημασία της για τους ενήλικες, ενώ γίνεται αναφορά σε έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί τόσο σε παιδιά όσο και σε ενήλικες.

Το δεύτερο κεφάλαιο επικεντρώνεται στο συναίσθημα της ντροπής, όπου παρουσιάζεται ο επικρατέστερος ορισμός που έχει διατυπωθεί για αυτή, προβάλλεται ο διαχωρισμός της από το συναίσθημα της ενοχής καθώς και η διάκρισή της σε εσωτερικευμένη και εξωτερικευμένη. Επιπρόσθετα, αποσαφηνίζεται η τάση για ντροπή και παρουσιάζονται εργαλεία μέτρησής της.

Στο τρίτο κεφάλαιο της εργασίας επιχειρείται η σύνδεση της ΘτιΝ με την ντροπή μέσα από έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί τόσο σε δείγματα παιδιών όσο και σε δείγματα ενηλίκων. Τέλος, παρουσιάζονται ο στόχος της παρούσας έρευνας καθώς και τα ερευνητικά ερωτήματα.

Στο ερευνητικό τμήμα και στο τέταρτο κεφάλαιο της εργασίας παρουσιάζεται η μέθοδος που ακολουθήθηκε κατά την ερευνητική διαδικασία. Ειδικότερα, αναφέρονται στοιχεία για τους συμμετέχοντες, τα ερευνητικά εργαλεία που αξιοποιήθηκαν για την αξιολόγηση των δύο διαστάσεων της ντροπής, της θεωρίας του νου και των δημογραφικών στοιχείων, ενώ περιγράφεται και η ερευνητική διαδικασία.

Στο πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα που προέκυψαν από τη στατιστική ανάλυση και την επεξεργασία των ερευνητικών δεδομένων.

Στο έκτο και τελευταίο κεφάλαιο πραγματοποιείται συζήτηση για τα ευρήματα που ανέδειξε η έρευνα καθώς και για τους περιορισμούς στους οποίους η ίδια υπόκειται. Τέλος, παρουσιάζονται προτάσεις για μελλοντική διερεύνηση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΝΟΥ

Το κεφάλαιο αυτό πραγματεύεται τη θεωρία του νου. Ειδικότερα, παρουσιάζεται ο ορισμός που έχει διατυπωθεί για αυτή, τονίζεται η σημασία της για τους ενήλικες, ενώ γίνεται αναφορά σε έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί σε παιδιά και σε ενήλικες.

1.1 Ορισμός της Θεωρίας του Νου (ΘτΝ)

Ως ΘτΝ ορίζεται η ικανότητα να κατανοεί κανείς τις νοητικές καταστάσεις και τα συναισθήματα του εαυτού του και των άλλων, όπως είναι οι σκέψεις, οι επιθυμίες, οι πεποιθήσεις, οι σκοπιμότητες. Ειδικότερα, είναι η ικανότητα απόδοσης νοητικών καταστάσεων στον εαυτό και στους άλλους, η οποία δίνει τη δυνατότητα πρόβλεψης και ερμηνείας της ανθρώπινης συμπεριφοράς (Brüne & Brüne-Cohrs, 2006. Singer, 2006. Frith & Frith, 2005. Sodian & Kristen, 2010. Fletcher et al., 1995).

Πρόκειται για μια μεταγνωστική ικανότητα που περιλαμβάνει τη σκέψη αναφορικά με τον τρόπο σκέψης ή διαμόρφωσης γνώσεων και συναισθημάτων. Στα πλαίσια της ΘτΝ εντάσσεται τόσο η ικανότητα να αντιλαμβάνεται κανείς τις δικές του νοητικές καταστάσεις, γνωστή ως αυτό-αντανάκλαση, ενδοσκόπηση ή εσωτερική αίσθηση, όσο και η εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με τις γνώσεις και τα συναισθήματα των άλλων καθώς και η πρόβλεψη της συμπεριφοράς τους σύμφωνα με αυτά. Οι παραπάνω διαδικασίες αλληλοεπηρεάζονται και χαρακτηρίζονται από τις ικανότητες ανίχνευσης κι απόδοσης νοητικών καταστάσεων καθώς και πρόβλεψης παρελθοντικών και μελλοντικών νοητικών καταστάσεων και συμπεριφορών (Dimaggio, Lysaker, Carcione Nicolo, & Semerari, 2008. Goldman, 2012. Nichols & Stich, 2003).

Ακρογωνιαίο λίθο της ΘτΝ αποτελεί η κατανόηση του προθετικού χαρακτήρα των νοητικών καταστάσεων και των συνθηκών ικανοποίησής τους. Σύμφωνα με τη ΘτΝ οι νοητικές καταστάσεις οδηγούν στην εκδήλωση συγκεκριμένων μορφών συμπεριφοράς. Τόσο οι ενήλικες όσο και τα παιδιά προσπαθούν να ερμηνεύσουν τις δικές τους ενέργειες καθώς και τις ενέργειες των άλλων, με βάση τις κυριότερες νοητικές καταστάσεις της ΘτΝ, τις πεποιθήσεις και τις επιθυμίες (Μισαηλίδη, 2003. Sodian & Kristen, 2010. Nichols & Stich, 2003).

Διαχρονικά έχουν διατυπωθεί, στα πλαίσια της αναπτυξιακής ψυχολογίας, θεωρίες αναφορικά με τη φύση και την ανάπτυξη της ΘτΝ. Επικρατέστερες είναι η θεωρία για τη θεωρία, στην οποία εντάσσονται κατασκευαστικές θεωρίες, η θεωρία της νοητικής προσομοίωσης, που επικεντρώνεται σε ψυχολογικούς μηχανισμούς και η θεωρία του

εξειδικευμένου πεδίου, η οποία στηρίζεται σε βιολογικές-εμφυτοκρατικές προσεγγίσεις (Μισαηλίδη, 2003. Goldman, 2006. Astington, 1990. Leslie, Friedman, & German, 2004. Scholl & Leslie, 1999).

1.2 Σημασία της ΘτΝ για τους ενήλικες

Η ΘτΝ είναι μία σύνθετη νοητική ικανότητα. Διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην κοινωνική ζωή των ατόμων και στην επικοινωνία τους, καθώς συμβάλλει στην ερμηνεία και την πρόβλεψη της συμπεριφοράς των άλλων, ενώ επηρεάζει τη συμπεριφορά και τις σχέσεις των ίδιων των ατόμων απέναντι στους άλλους. Η στενή σχέση της ΘτΝ με τις κοινωνικές δεξιότητες αποδεικνύεται και από έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί σε άτομα που ανήκουν στο φάσμα του αυτισμού, τα οποία παρουσιάζουν ελλείμματα στον συγκεκριμένο τομέα (Paal & Bereczkei, 2004).

Επιπρόσθετα, η ΘτΝ διευκολύνει τη συνεργασία μεταξύ των ανθρώπων κι ενισχύει τις ανταγωνιστικές δεξιότητες, επιτρέποντάς τους να καταλάβουν πλεονεκτικές θέσεις ή να χειρίζονται τους άλλους για να επιτύχουν τους δικούς τους στόχους, δεξιότητα που είναι γνωστή ως μακιαβελισμός (Paal & Bereczkei, 2004. Frith & Frith, 2005).

Επιπλέον, η ΘτΝ ενδέχεται να συμπίπτει με την ενσυναίσθηση, την ικανότητα να μπαίνει κάποιος στη θέση του άλλου, χωρίς απαραίτητα να ταυτίζεται με τη συναισθηματική του κατάσταση και να αντιλαμβάνεται την προοπτική του. Η συνύπαρξη αυτών των δύο ικανοτήτων συμβάλλει στην καλλιέργεια του αλτρουισμού, ενώ ταυτόχρονα αποτελεί μία από τις τρεις πυρηνικές συνθήκες που οδηγούν στην αυτοπραγμάτωση στα πλαίσια της συμβουλευτικής διαδικασίας (Paal & Bereczkei, 2004).

1.3 Μελέτες για τη ΘτΝ

Στην ενότητα αυτή περιγράφεται ο τρόπος ανάπτυξης της ΘτΝ από τη βρεφική ηλικία έως την ενηλικίωση καθώς και έρευνες που μελέτησαν τη ΘτΝ τόσο στα παιδιά όσο και στους ενήλικες.

1.3.1 Μελέτες για τη ΘτΝ στην παιδική ηλικία

Το μεγαλύτερο μέρος των ερευνών για τη ΘτΝ έχει επικεντρωθεί στην παιδική ηλικία (Perner & Wimmer, 1985. Happé, 1994. Baron-Cohen O’Riordan, Stone, Jones, & Plaisted, 1999. Baird & Astington, 2004. Kaland, Moller-Nielsen, Smith, Mortesen, Galleesen, & Gottlieb, 2005. White, Happé, Hill, & Frith 2009. Sodian & Kristen, 2010. Misailidi, 2018). Οι έρευνες αυτές έδειξαν ότι η ανάπτυξή της συντελείται ήδη από τη βρεφική ηλικία. Πρόδρομοι για την εκδήλωσή της θεωρούνται η ικανότητα διάκρισης μεταξύ ανθρώπων και

άψυχων αντικειμένων καθώς και η κατανόηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της ανθρώπινης δράσης. Πρόκειται για μία μακροπρόθεσμη γνωστική διαδικασία, που εκδηλώνεται στο τέλος του πρώτου έτους της ηλικίας μέσω της από κοινού εστίασης της προσοχής, της συναισθηματικής αναφοράς, της κοινωνικής μίμησης και του συμβολικού παιχνιδιού. Κατά το δέκατο όγδοο μήνα της ηλικίας τα βρέφη είναι σε θέση να αποδίδουν στους άλλους αρχικά επιθυμίες κι έπειτα προθέσεις, χωρίς όμως να τις διακρίνουν. Μόνο από την ηλικία των τεσσάρων ετών τα παιδιά δύνανται να αντιληφθούν την εσφαλμένη πεποίθηση α΄ τάξης, δηλαδή τη διάκριση μιας εσφαλμένης πεποίθησης ενός ατόμου από την πραγματικότητα και την ύπαρξη δύο διαφορετικών προοπτικών (Μισαηλίδη, 2003. Sodian & Kristen, 2010. Nichols & Stich, 2003. Brüne & Brüne-Cohrs, 2006. Singer, 2006). Ελλείμματα στην κατανόηση των νοητικών αναπαραστάσεων και του συμβολικού παιχνιδιού εμφανίζουν τα τρίχρονα τυπικώς αναπτυσσόμενα νήπια καθώς και τα αυτιστικά παιδιά. Η αποτυχία των τρίχρονων σε τέτοιου είδους δοκιμασίες ενδέχεται να οφείλεται στην ελλιπή ανάπτυξη της γλωσσικής ικανότητας και του εκτελεστικού ελέγχου ή στην απουσία ενδιαφέροντος (Μισαηλίδη, 2003. Sodian & Kristen, 2010. Apperly, Back, Samson, & France, 2008). Από την ηλικία των έξι ετών, τα παιδιά αρχίζουν να κατανοούν την εσφαλμένη πεποίθηση β΄ τάξης, δηλαδή την πεποίθηση που έχει ένα άτομο για την πεποίθηση κάποιου άλλου ατόμου και το ρόλο της κοινωνικής προκατάληψης στην ερμηνεία της στοχοκατευθυνόμενης δράσης. Η γνώση αναφορικά με τη σκέψη εξελίσσεται σε εποικοδομητική νοητική δραστηριότητα και διαισθητική ιδέα της συνείδησης, στην ηλικία των οχτώ ετών (Sodian & Kristen, 2010).

1.3.2 Μελέτες για τη ΘτΝ στους ενήλικες

Συγκριτικά μικρότερος είναι ο αριθμός των ερευνών που έχει επικεντρωθεί στη ΘτΝ των ενηλίκων (Happé, 1994. Stone, Baron-Cohen, & Knight, 1998. Jolliffe & Baron-Cohen, 1999. Dolan & Fullam, 2004). Γενικότερα, έχει αποδειχθεί ότι οι ενήλικες δύνανται να αποδίδουν ψευδείς πεποιθήσεις στους άλλους, δηλαδή να αντιλαμβάνονται τις ψευδείς πεποιθήσεις α΄ τάξης, ακόμη κι όταν δεν υπάρχουν προφανείς ενδείξεις. Ωστόσο, υστερούν στην απόδοση νοητικών καταστάσεων, οι οποίες προκύπτουν από αντιληπτικές αυταπάτες και δυσκολεύονται στην απόδοση ψευδών πεποιθήσεων β΄ τάξης, γεγονός που σχετίζεται με γνωστικές δεξιότητες και τους περιορισμούς, που μπορεί να τις συνοδεύουν (Nichols & Stich, 2003. Paal & Berezkei, 2004).

1.3.2.1 Έργα κατανόησης ψευδών πεποιθήσεων α' και β' τάξης

Μία λεκτική δοκιμασία που εξετάζει την κατανόηση ψευδών πεποιθήσεων α' και β' τάξης είναι οι 24 «Παράξενες Ιστορίες» της Happé (1994). Αποτελείται από 12 είδη ιστοριών, τα οποία περιλαμβάνουν το Ψέμα, το Λευκό Ψέμα, το Αστείο, την Προσποίηση, την Παρανόηση, την Πειθώ, την Εμφάνιση/Πραγματικότητα, τα Σχήματα Λόγου, την Ειρωνεία, τη Λήθη, τη Διπλή Μπλόφα και τα Αντιφατικά Συναισθήματα. Συνοδεύεται από μία ερώτηση κατανόησης νοητικών καταστάσεων και μία ερώτηση αιτιολόγησης. Επίσης, μπορεί να χορηγείται μαζί με ιστορίες ελέγχου, που δεν εξετάζουν την κατανόηση νοητικών καταστάσεων, αλλά την πρόβλεψη του φυσικού αίτιου μιας συμπεριφοράς. Κάθε ερευνητής επιλέγει κάθε φορά τον αριθμό και τον τύπο των ιστοριών που θα αξιοποιήσει. Πρόκειται για ένα εργαλείο που έχει αξιοποιηθεί σε αρκετές έρευνες μέχρι σήμερα (Happé, 1994. Baron-Cohen et al., 1997. White et al., 2009. Kaland et al., 2005. Jolliffe & Baron-Cohen, 1999).

Αναφορικά με την ανίχνευση της κατανόησης των ψευδών πεποιθήσεων α' τάξης, καθώς και των ψευδών πεποιθήσεων β' τάξης, οι Rowe, Bullock, Polkey και Morris (2001) επινόησαν 12 ιστορίες ισότιμα κατανεμημένες, που περιλαμβάνουν καθημερινές δραστηριότητες, όπως ανεύρεση θέσης για παρκάρισμα, επίσκεψη σε εστιατόριο, δανεισμός βιβλίων από τη βιβλιοθήκη, πληρωμή λογαριασμού, εργασίες στο σπίτι, επισκευή του αυτοκινήτου, εξιτήριο από το νοσοκομείο, πρωινό ξύπνημα, ανακαίνιση, οργάνωση ενός πάρτι έκπληξη, διακοπές και ψώνια στο σουπερ μάρκετ. Κάθε ιστορία συνοδεύεται από μία ερώτηση αξιολόγησης της απόδοσης ψευδών πεποιθήσεων α' τάξης ή από μία ερώτηση αξιολόγησης της απόδοσης ψευδών πεποιθήσεων β' τάξης, μία ερώτηση ελέγχου που δεν απαιτεί την απόδοση νοητικών καταστάσεων και μία ερώτηση μνήμης. Ο ερευνητής έχει τη δυνατότητα να επιλέξει πόσες και ποιες ιστορίες θα χρησιμοποιήσει κάθε φορά.

Παράλληλα, είναι δυνατή η χορήγηση της μη λεκτικής δοκιμασίας της ΘτΝ των Giannakou, Kosmidis, Bozikas, Aretouli και Fokas (2007). Η συγκεκριμένη δοκιμασία περιλαμβάνει 22 κάρτες, οι οποίες απεικονίζουν σύντομες ιστορίες. Ο συμμετέχων αφού αποκρυπτογραφήσει το νόημα κάθε ιστορίας, καλείται να επιλέξει ποια από τις εναλλακτικές κάρτες που τη συνοδεύουν, την ολοκληρώνει πιο λογικά. Τέσσερις ιστορίες εξετάζουν την απόδοση ψευδών πεποιθήσεων α' τάξης, έξι ιστορίες απαιτούν την απόδοση των προθέσεων, έξι ιστορίες την απόδοση επιθυμιών και έξι συνιστούν ιστορίες ελέγχου, χωρίς να προϋποθέτουν την κατανόηση της νοητικής κατάστασης ενός ατόμου.

1.3.2.2 Έργα αξιολόγησης της αντίληψης της προοπτικής του άλλου

Επιπρόσθετα, υπάρχουν έργα ΘτΝ, που αξιολογούν την ικανότητα αντίληψης της οπτικής προοπτικής του άλλου. Σε τέτοιες περιπτώσεις παρουσιάζονται στους συμμετέχοντες εικόνες άβαταρ, δηλαδή αναπαραστάσεις της εικόνας ενός προσώπου μέσω υπολογιστή, σε ένα άδειο δωμάτιο με κύκλους στους τοίχους και τους ζητείται να πουν πόσους κύκλους μπορούσαν να δουν οι ίδιοι από τη δική τους οπτική ή πόσους μπορούσε να δει ο άβαταρ από τη δική του οπτική. Έχει αποδειχθεί ότι οι συμμετέχοντες διακρίνονται από εγωκεντρισμό και προκατάληψη που απορρέει από τη δική τους προοπτική και δυσκολεύονται να αντιληφθούν την οπτική προοπτική του άβαταρ, κυρίως όταν αυτή δε συμφωνεί με τη δική τους (Samson, Apperly, Braithwaite, Andrews, & Bodley-Scott, 2010. Surtees & Apperly, 2012).

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφική ανασκόπηση οι περισσότερες έρευνες που έχουν διεξαχθεί πάνω στη ΘτΝ των ενηλίκων επικεντρώνονται στην αξιολόγηση της κατανόησης των ψευδών πεποιθήσεων α΄ και β΄ τάξης καθώς και της απόδοσης προθέσεων και επιθυμιών. Επίσης, ορισμένες αξιολογούν την ικανότητα αντίληψης της προοπτικής του άλλου, ενώ άλλες έρευνες εξετάζουν τη σχέση που μπορεί να υπάρχει μεταξύ της ικανότητας απόδοσης νοητικών καταστάσεων και των μηχανισμών του εκτελεστικού ελέγχου, κυρίως της εργαζόμενης μνήμης. Επιπρόσθετα, κάποιες έρευνες αξιολογούν τη γνωστική και συναισθηματική διάσταση της ΘτΝ, ενώ ορισμένες εστιάζουν στον τρόπο εξέλιξης της συγκεκριμένης ικανότητας. Οι τεχνικές που αξιοποιούνται περιλαμβάνουν απεικονιστικές μεθόδους και σύντομες ιστορίες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΝΤΡΟΠΗ

Στο κεφάλαιο παρουσιάζεται ο ορισμός της ντροπής, ο διαχωρισμός της από την ενοχή καθώς και η διάκρισή της σε εσωτερικευμένη και εξωτερικευμένη. Επίσης, αποσαφηνίζεται η τάση για ντροπή και παρουσιάζονται εργαλεία για τη μέτρησή της.

2.1 Ορισμός της ντροπής

Η ντροπή είναι μία αρνητική και επώδυνη κατάσταση, η οποία προκαλεί σύγχυση στη σκέψη κι αναστέλλει την ομιλία και τη δράση. Επίσης, παρακινεί κάποιον να κρυφτεί, να εξαφανιστεί, ακόμη και να πεθάνει, ενώ δημιουργεί ένα αίσθημα ανεπάρκειας και αναξιότητας, που αφορά τη συνολική εικόνα του εαυτού. Παράλληλα, συνοδεύεται από σωματικές αντιδράσεις, όπως είναι η συστολή του σώματος, η αποστροφή του κεφαλιού, η αποφυγή της βλεμματικής επαφής, το ερώθημα και η στάση ταπείνωσης, αποφυγής κι απόσυρσης. Η ντροπή δεν προκαλείται από μία συγκεκριμένη κατάσταση, αλλά από τον τρόπο ερμηνείας μίας κατάστασης, η οποία μπορεί να είναι τόσο δημόσια όσο και ιδιωτική (Gilbert, 1998. Lewis, 1995. McKendry, 2014. Rousseau, 2005).

Απαραίτητη προϋπόθεση για την εκδήλωση της ντροπής καθώς και των υπόλοιπων αυτοσυνειδησιακών συναισθημάτων είναι η ανάπτυξη ορισμένων γνωστικών μηχανισμών, όπως οι αυτό-αναπαραστάσεις, η αυτογνωσία και η αυτοαξιολόγηση, που επηρεάζουν την ανθρώπινη σκέψη, τα συναισθήματα και τη συμπεριφορά (Lewis, 1995. Grout, 2013. Tangney & Dearing, 2002. Thompson, Altmann, & Davidson, 2004. Tracy et al., 2007. Strömsten, Henningsson, Holm, & Sundbom, 2009).

Η ντροπή μπορεί να χαρακτηριστεί ένα ηθικό συναίσθημα, καθώς αποτελεί αντίδραση στην παραβίαση ηθικών κανόνων και αξιών, συμβάλλοντας στην καλλιέργεια ηθικής συμπεριφοράς (Lewis, 1995. Tangney & Dearing, 2002. Davidson et al., 2017. Lutwak et al. 1997. Thompson et al., 2004. Strömsten et al., 2009. Tracy et al., 2007). Επιπρόσθετα, μπορεί να διαθέτει και κοινωνικό χαρακτήρα, καθώς συμβάλλει στη διαμόρφωση της προσωπικής και κοινωνικής ταυτότητας και του αισθήματος κοινωνικής αποδοχής (Ward, 2014. Lutwak et al. 1997. Grout, 2013). Ωστόσο, ενδέχεται να έχει αρνητική επίδραση στις κοινωνικές σχέσεις, εξαιτίας της συσχέτισής της με τη διαταραχή του κοινωνικού άγχους, το φόβο της αρνητικής αξιολόγησης, την κοινωνική αποφυγή και την αυτοκατηγορία (Ward, 2014. Gilbert & Miles, 2000).

Πολλές φορές η ντροπή εκδηλώνεται ταυτόχρονα με την ενοχή και συχνά οι δύο όροι συγχέονται. Μία από τις βασικότερες διαφορές τους είναι ο δημόσιος και ο ιδιωτικός χαρακτήρας μιας αποτυχίας ή μιας παράβασης, που συνοδεύει την ντροπή και την ενοχή αντίστοιχα. Ωστόσο, η ντροπή μπορεί να εκδηλωθεί και όταν το άτομο είναι μόνο του με ένα κατά φαντασία ακροατήριο (Tangney & Dearing, 2002. Cairns, 1993. Lewis, 1995. Lutwak et al., 1998. Thompson et al., 2004. Harris & Braithwaite, 2001. Goss et al., 1994. Wolf et al., 2010. Cohen, Wolf, Panter, Insko, & Hill, 2011).

Η σημαντικότερη διαφορά μεταξύ της ντροπής και της ενοχής επικεντρώνεται στο ρόλο του εαυτού. Η ντροπή περιλαμβάνει μία γενική αρνητική αξιολόγηση του εαυτού, ενώ η ενοχή εστιάζει σε μία συγκεκριμένη συμπεριφορά (Tangney & Dearing, 2002. Tangney, 1996. Cairns, 1993. Tracy et al., 2007. McKendry, 2014. Wolf et al., 2010. Grout, 2013. Cohen et al., 2011. Harris & Braithwaite, 2001).

Επιπρόσθετα, η ντροπή είναι ένα πιο επώδυνο συναίσθημα που μπορεί να συνδεθεί με την ψυχοπαθολογία. Αντίθετα, η ενοχή είναι ένα πιο υγιές και προσαρμοστικό συναίσθημα, καθώς συνεπάγεται μετάνοια, ενσυναίσθηση, ομολογία του σφάλματος και προσπάθεια για επανόρθωση και μη επανάληψη του λάθους (Tangney & Dearing, 2002. Muris & Meesters, 2014. Lutwak et al., 1998. Grout, 2013. Ward, 2014. Wolf et al., 2010. Cohen et al., 2011. Vikan, Hassel, Kugset, Johansen, & Moen, 2010).

Μία επιπλέον διάκριση των δύο συναισθημάτων είναι ότι μπορεί να νιώσει κανείς ντροπή, επειδή διακατέχεται από το συναίσθημα της ενοχής, αλλά δεν μπορεί να νιώσει ενοχή εξαιτίας της ντροπής που βιώνει (Lewis, 1995). Τέλος, σύμφωνα με την ψυχαναλυτική θεωρία η ντροπή προκύπτει εξαιτίας της έντασης ανάμεσα στο εγώ και το ιδανικό εγώ, ενώ η ενοχή λόγω της σύγκρουσης του εγώ και του υπερεγώ (Harris & Braithwaite, 2001).

2.2 Οι δύο διαστάσεις της ντροπής

Ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά της ντροπής διευκολύνουν το διαχωρισμό της σε δύο κατηγορίες, την εσωτερικευμένη και την εξωτερικευμένη ντροπή. Η εξωτερικευμένη ντροπή προκαλείται από σκέψεις και συναισθήματα για το τι υπάρχει στο μυαλό των άλλων για τον εαυτό. Η ίδια είναι περισσότερο επώδυνο συναίσθημα, καθώς σχετίζεται με τον κοινωνικό αποκλεισμό, τη μη ελκυστική εικόνα του εαυτού και την επακόλουθη εκδήλωση συμπτωμάτων ψυχοπαθολογίας (Gilbert, 1998. Matos et al., 2015. Saggino et al., 2017. Gilbert & Procter, 2006. McKendry, 2014. Ward, 2014. Thibodeau et al., 2011. Cheung et al., 2004. Wilson et al., 2006. Gouva et al., 2016. Tracy et al., 2007).

Από την άλλη πλευρά η εσωτερικευμένη ντροπή είναι απόρροια της αυτογνωσίας, της αυτοκριτικής και της αρνητικής εικόνας του εαυτού μέσα από τα δικά του μάτια. Συνοδεύεται από αισθήματα κατωτερότητας, αναξιότητας, ανεπάρκειας, ενώ μπορεί να οδηγήσει σε διατροφικές διαταραχές, όπως η νευρική ανορεξία (Tracy et al., 2007. Gouva et al., 2016. Gilbert, 1998. Gilbert & Procter, 2006. McKendry, 2014. Ward, 2014. Thibodeau et al., 2011. Cheung et al., 2004. Saggino et al., 2017. Matos et al., 2015).

Παρόλα αυτά, δεν έχει τόση σπουδαιότητα η αρνητική αυτό-εικόνα και ο υποτιμητικός κοινωνικός χαρακτηρισμός, αλλά το εσωτερικό αίσθημα της προσωπικής μη ελκυστικότητας στην κοινωνία. Επομένως, βασικό κίνητρο στην εμπειρία της ντροπής είναι η ιδέα του μη επιθυμητού εαυτού (Gilbert, 1998. Ogilive, 1987).

Επιπρόσθετα, θα μπορούσε να αναφερθεί ότι οι τραυματικές αναμνήσεις ντροπής αποτελούν προβλεπτικό παράγοντα εκδήλωσης τόσο εξωτερικευμένης όσο και εσωτερικευμένης ντροπής στην ενήλικη ζωή (Matos et al., 2015. Matos, Pinto-Gouveia, & Duarte, 2012. McKendry, 2014).

2.3 Η τάση για ντροπή

Η ντροπή, όπως και κάθε αυτοσυνειδησιακό συναίσθημα, μπορεί να θεωρηθεί μία προδιάθεση ή να αποτελεί αντίδραση σε μία κατάσταση. Ειδικότερα, όταν βιώνεται ως ένα έντονο, παροδικό συναίσθημα στα πλαίσια συγκεκριμένων συνθηκών, συνιστά την ντροπή που σχετίζεται με μία κατάσταση. Αντίθετα, όταν εκδηλώνεται με πιο διεισδυτικό, εσωτερικευμένο τρόπο και συνοδεύεται από αισθήματα αναξιότητας και κατωτερότητας, πρόκειται για την τάση για ντροπή, η οποία αποτελεί χαρακτηριστικό της προσωπικότητας (Strömsen et al., 2009. Rosario & White, 2006).

Οι περισσότεροι συχνές και έντονες εμπειρίες ντροπής, κυρίως στα πλαίσια διαπροσωπικών αλληλεπιδράσεων, συμβάλλουν στην εσωτερικεύσή της, η οποία αναφέρεται ως τάση για ντροπή. Σύμφωνα με τους Harper και Hoopes (1990, οπ. αναφ. στο Harper, 2012) η τάση για ντροπή αποτελεί απόρροια της απουσίας του επιβεβαιωτικού τριγώνου από το οικογενειακό περιβάλλον. Πρόκειται για την υπευθυνότητα και την υιοθέτηση αξιών, την οικειότητα και τη συναισθηματική εκδήλωση καθώς και την κατάλληλα προσαρμοσμένη εμπιστοσύνη κι εξάρτηση μεταξύ των μελών της οικογένειας.

Τα στάδια από τα οποία διέρχεται η ανάπτυξη της τάσης για ντροπή παρουσιάστηκαν από τον Kaufman (1996, οπ. αναφ. στο Harper, 2012). Αρχικά, το άτομο επιδεικνύει αυτοπεριφρόνηση, αυτοκατηγορία και συγκρίνει αρνητικά τον εαυτό του με τους άλλους. Έπειτα, απαρνείται την ανάγκη για συναισθηματικούς δεσμούς. Στη συνέχεια εντοπίζει στον

εαυτό του μόνο αρνητικά χαρακτηριστικά, ενώ στους άλλους μόνο θετικά. Τέλος, το άτομο επικεντρώνει τη συνολική ταυτότητά του στην ντροπή, αναμένοντας ανά πάσα στιγμή την εμπειρία της ντροπής.

Η τάση για ντροπή σχετίζεται με τους παράγοντες, που λαμβάνουν χώρα πριν την εκδήλωση της ντροπής. Στα πλαίσια της γνωστικό-συμπεριφορικής θεωρίας απαιτείται μια γνωστική λειτουργία για την ενεργοποίηση ενός συναισθήματος. Επομένως, η τάση για ντροπή προκύπτει από το σχηματισμό των αρχικών αρνητικών σχημάτων για τον εαυτό και τους άλλους (Gilbert, 1998).

Από την άλλη πλευρά εκπρόσωποι της γνωστικό-συναισθηματικής θεωρίας συσχετίζουν την τάση για ντροπή με την ετοιμότητα βίωσης ορισμένων συναισθημάτων και την ενεργοποίηση διαφόρων μορφών συμπεριφοράς σε συγκεκριμένες καταστάσεις. Επίσης, τη συνδέουν με τη σοβαρότητα των αρνητικών συναισθημάτων και των συμπεριφορών που προκύπτουν σε συνθήκες που ενδέχεται να προκαλέσουν ντροπή (Gilbert, 1998).

Τέλος, η τάση για ντροπή, ως χαρακτηριστικό της προσωπικότητας, συνεπάγεται ατομικές διαφορές σε γνωστικό, συναισθηματικό και συμπεριφορικό επίπεδο, μετά τη διάπραξη μιας παράβασης. Έτσι, μπορεί να σχετίζεται με διάφορες μορφές ψυχοπαθολογίας, όπως η κατάθλιψη, το κοινωνικό άγχος, η μη επικοινωνιακή διαχείριση του θυμού, ο φόβος της αρνητικής αξιολόγησης. Επίσης, ενδέχεται να συνδέεται με την αποφευκτική συμπεριφορά, την κατηγορία, την αυτοκριτική, τις αρνητικές σκέψεις για τον εαυτό, την εχθρότητα και την έλλειψη ενσυναίσθησης (Lutwak et al., 1998. Tangney & Dearing, 2002. Wolf et al., 2010. Gilbert & Procter, 2006).

2.4 Η μέτρηση της τάσης για ντροπή

Για τη μέτρηση της τάσης για εξωτερικευμένη ντροπή υφίσταται μία κλίμακα, η “Other As Shamer scale” (OAS), των Allan, Gilbert και Goss (1994), που βασίστηκε στην κλίμακα “Internalized Shame Scale” (ISS) του Cook (1993). Πρόκειται για μια ευρέως χρησιμοποιούμενη αυτοαναφορική κλίμακα, η οποία περιλαμβάνει 18 προτάσεις, που συνοδεύονται από μία 5/βαθμη κλίμακα τύπου Likert. Διαιρείται σε τρεις υποκλίμακες: α) την κατωτερότητα, β) το αίσθημα κενού και γ) τον τρόπο συμπεριφοράς κάποιου όταν οι άλλοι εντοπίζουν τα λάθη του (Allan, Gilbert, & Goss, 1994. Gouva et al., 2014. Gouva et al., 2016. Matos et al., 2015. Saggino et al., 2017).

Η OAS διαθέτει ικανοποιητικές ψυχομετρικές ιδιότητες και μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ένα κλινικό κι ερευνητικό εργαλείο για τη μέτρηση της εξωτερικευμένης

ντροπής (Gouva et al., 2016. Gouva et al., 2016. Goss et al., 1994. Matos et al., 2012. Gilbert & Miles, 2000. Cheung et al., 2004. Gilbert & Procter, 2006. Matos et al., 2015).

Η μέτρηση της τάσης για εσωτερικευμένη ντροπή γίνεται με την κλίμακα “Internalized Shame Scale” (ISS) του Cook (1993). Πρόκειται για μία αυτοαναφορική κλίμακα, που βασίζεται σε συγκεκριμένες προτάσεις, οι οποίες συνοδεύονται από μία 5/βαθμη κλίμακα τύπου Likert. Περιλαμβάνει 30 προτάσεις, 24 από τις οποίες μετρούν την εσωτερικευμένη ντροπή και 6 την αυτοεκτίμηση. Οι προτάσεις που αξιολογούν την αυτοεκτίμηση προσαρμόστηκαν από την κλίμακα Self-Esteem του Rosenberg (1965) και χρησιμοποιήθηκαν για να αποτρέψουν προκατειλημμένες απαντήσεις των συμμετεχόντων (Rosario & White, 2006. Robins et al., 2007. Tangney & Dearing, 2002. Tangney, 1996).

Η συγκεκριμένη κλίμακα διαθέτει καλές ψυχομετρικές ιδιότητες. Επίσης, μετράει την εσωτερικευμένη ντροπή ανεξάρτητα από το συναίσθημα της ενοχής, ενώ είναι κατάλληλη να χορηγηθεί σε άτομα των δύο φύλων (Matos et al., 2012. Goss et al., 1994. Rousseau, 2005. Tangney & Dearing, 2002).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Διερεύνηση της σχέσης ΘτΝ και ντροπής

Η εξέλιξη των αυτοσυνειδησιακών συναισθημάτων, στα οποία εντάσσεται και η ντροπή, σχετίζεται με την κατάκτηση της ΘτΝ (Tracy et al., 2007). Ειδικότερα, οι δύο διαστάσεις της ντροπής και κυρίως η εξωτερικευμένη ντροπή ενδέχεται να συσχετίζεται με την απόδοση νοητικών καταστάσεων, εξαιτίας της επικέντρωσης που προκαλεί στην εικόνα του εαυτού μέσα από τα μάτια των άλλων.

3.1 Σχέση ΘτΝ και ντροπής σε δείγματα παιδιών

Καμία έρευνα έως σήμερα δεν έχει εξετάσει τη σχέση ανάμεσα στο βίωμα της ντροπής και στη ΘτΝ σε παιδιά. Έρευνες που πραγματοποιήθηκαν σε παιδιά έδειξαν ότι υπάρχει σημαντική σχέση ανάμεσα στην ανάπτυξη των αυτοσυνειδησιακών συναισθημάτων και την κατάκτηση της ΘτΝ. Επομένως, η κατανόηση των νοητικών καταστάσεων αυξάνει την τρωτότητα σε συναισθήματα όπως είναι η ντροπή (Tracy et al., 2007).

Επίσης, πρόσφατη έρευνα που πραγματοποιήθηκε από την Misailidi (2018) σε παιδιά εξέτασε τη σχέση ανάμεσα στις δύο διαστάσεις της ντροπής, την εσωτερικευμένη και την εξωτερικευμένη και την ικανότητα απόδοσης νοητικών καταστάσεων. Από την έρευνα προέκυψε θετική σχέση μεταξύ της εξωτερικευμένης ντροπής και της ΘτΝ και ειδικότερα της ικανότητας απόδοσης ψευδών πεποιθήσεων β' τάξης, κάτι που έρχεται σε συμφωνία με την άποψη του Gilbert (2003) πάνω στο θέμα αυτό.

3.2 Σχέση ΘτΝ και ντροπής σε δείγματα ενηλίκων

Η ΘτΝ παρουσιάζει επικαλύψεις με την ικανότητα για ενσυναίσθηση, διαφοροποιείται όμως ως προς το αναπαραστασιακό της περιεχόμενο (Bzdok, Schillbach, Vogeley, Schneider, Laird, Langer, & Eickhoff, 2012. Dolan & Fullam, 2004. Singer, 2006). Επιπλέον, η ΘτΝ και η ενσυναίσθηση δεσμεύουν ένα κοινό νευρολογικό δίκτυο, που καθορίζει τη συμπεριφορά σε κοινωνικά πλαίσια, δημιουργώντας μία αμφίδρομη σχέση μεταξύ τους (Bzdok et al., 2012. Dolan & Fullam, 2004. Knobe, 2005).

Με βάση τα παραπάνω πραγματοποιήθηκαν έρευνες, που εξέτασαν τη σχέση της ΘτΝ, της ενσυναίσθησης και της κατανόησης της προοπτικής του άλλου με την ανάπτυξη αυτοσυνειδησιακών συναισθημάτων. Οι περισσότερες κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η ΘτΝ, η ενσυναίσθηση και η κατανόηση της προοπτικής του άλλου παρουσιάζουν αρνητική συσχέτιση με την ντροπή (Leith & Baumeister, 1998. Tangney & Dearing, 2002. Jackson,

2009. Cohen et al., 2011. Davidson et al., 2017. Howell et al., 2012. Kerrison, 2017. Tangney, Dobbins, Stuewig, & Schrader, 2017).

Παρόλα αυτά σε ελάχιστες πρόσφατες έρευνες, όπως των Fontaine, Luyten, De Boeck και Corveleyn (2001), αποδείχθηκε μία αναπάντεχη θετική συσχέτιση ανάμεσα στις κλίμακες της ντροπής και της ενσυναίσθησης, που ίσως οφείλεται στη μη διάκριση των δύο μορφών ενσυναίσθησης. Επιπλέον, ο Howell et al. (2012) απέδειξε θετική σχέση ανάμεσα στην υποκλίμακα της αρνητικής αυτοαξιολόγησης της ντροπής και της κατανόησης της προοπτικής του άλλου και της ενσυναίσθησης. Επίσης, πρόσφατη έρευνα της Davidson et al. (2017) κατέληξε ότι η διερεύνηση της κατανόησης της προοπτικής του άλλου, της εσφαλμένης πεποίθησης και της ενσυναισθητικής κατανόησης έχει θετική σχέση με την τάση για ντροπή.

Συμπερασματικά, η πλειοψηφία των ερευνών αποδεικνύει ότι η ΘτΝ συσχετίζεται αρνητικά με την ντροπή. Ωστόσο, προκύπτουν κι ελάχιστα αντιφατικά συμπεράσματα, τα οποία προβάλλουν την ανάγκη περαιτέρω διερεύνησης της συσχέτισης των συγκεκριμένων μεταβλητών σε δείγμα ενηλίκων. Ειδικότερα, η εξέταση της συσχέτισης που μπορεί να υφίσταται ανάμεσα στη ΘτΝ και τις δύο διαστάσεις της ντροπής, την εσωτερικευμένη και την εξωτερικευμένη, κρίνεται αναγκαία εξαιτίας της απουσίας ερευνητικού ενδιαφέροντος, κενό που επιχειρεί να καλύψει η παρούσα ερευνητική μελέτη.

3.3 Στόχος και ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας έρευνας

Έρευνες έχουν εξετάσει τη σχέση της ΘτΝ, της ενσυναίσθησης, της κατανόησης της προοπτικής του άλλου και της ανάπτυξης αυτοσυνειδησιακών συναισθημάτων και οι περισσότερες έχουν δείξει αρνητική συσχέτιση των ικανοτήτων αυτών με το συναίσθημα της ντροπής. Ωστόσο, δε λαμβάνουν υπόψη τις δύο διαστάσεις της ντροπής, την εσωτερικευμένη και την εξωτερικευμένη.

Στόχος της παρούσας έρευνας είναι η διερεύνηση της σχέσης ανάμεσα στην ντροπή και τη ΘτΝ σε δείγμα ενηλίκων. Ειδικότερα, η έρευνα εξετάζει τη σχέση ανάμεσα στις δύο διαστάσεις της ντροπής - την εξωτερικευμένη και την εσωτερικευμένη ντροπή - και την επίδοση των συμμετεχόντων σε μια σειρά από δοκιμασίες της ΘτΝ. Για τη μέτρηση της εσωτερικευμένης και της εξωτερικευμένης ντροπής χορηγήθηκαν στους συμμετέχοντες ανάλογα ερωτηματολόγια, που αξιολογούν καθεμία από τις δύο διαστάσεις της ντροπής. Αντίστοιχα, για την αξιολόγηση της ΘτΝ χορηγήθηκαν ατομικές δοκιμασίες, με τις οποίες εξετάζεται η ικανότητα κατανόησης των νοητικών καταστάσεων των άλλων και πρόβλεψης της συμπεριφοράς τους σύμφωνα με αυτές.

Τα ερευνητικά ερωτήματα που προκύπτουν από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας είναι τα εξής:

1. Υπάρχει σχέση μεταξύ της εξωτερικευμένης ντροπής και της θεωρίας του νου;
2. Υπάρχει σχέση μεταξύ της εσωτερικευμένης ντροπής και της θεωρίας του νου;
3. Επηρεάζει το φύλο τη σχέση της εξωτερικευμένης ντροπής, της εσωτερικευμένης ντροπής και της ΘτΝ;
4. Επηρεάζει η ηλικία τη σχέση της εξωτερικευμένης ντροπής, της εσωτερικευμένης ντροπής και της ΘτΝ;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΜΕΘΟΔΟΣ

4.1 Συμμετέχοντες

Στην έρευνα συμμετείχαν 127 φοιτητές, οι 34 ήταν άνδρες (26,8%) και οι 93 γυναίκες (73,2%). Ο μέσος όρος ηλικίας των μελών του δείγματος ήταν $M=20.06$, ενώ το εύρος της κυμαίνονταν από 17-35 έτη. Η πλειοψηφία των φοιτητών σε ποσοστό 84,3% φοιτούσε στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, ενώ μόλις το 15,7% φοιτούσε στο τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής, Ψυχολογίας.

4.2 Ερευνητικά εργαλεία

Παρακάτω παρουσιάζονται οι κλίμακες που χρησιμοποιήθηκαν για τη μέτρηση της τάσης για εξωτερικευμένη και εσωτερικευμένη ντροπή, τα έργα που αξιοποιήθηκαν για την αξιολόγηση της ΘτΝ καθώς και το ερωτηματολόγιο για την εξέταση των δημογραφικών στοιχείων.

4.2.1 Έργα αξιολόγησης της ΘτΝ

4.2.1.1 Έργα κατανόησης σύνθετων κοινωνικών καταστάσεων

Η κατανόηση σύνθετων κοινωνικών καταστάσεων, που προϋποθέτει αναφορά στις νοητικές καταστάσεις των άλλων, αξιολογήθηκε με τέσσερις ιστορίες από τη δοκιμασία «Παράξενες Ιστορίες» της Harpé (1994), όπως προσαρμόστηκαν στα ελληνικά από τη Χριστοδούλου (2013).

Συγκεκριμένα, οι ιστορίες είχαν τα εξής θέματα:

- Ο πρωταγωνιστής αντιλαμβάνεται ότι ο συνομιλητής του επιχειρεί να τον εξαπατήσει και ενεργεί αντίθετα απ' ό τι του υποδεικνύει.
- Ο πρωταγωνιστής ψεύδεται για να κερδίσει τη συμπάθεια του συνομιλητή και να τον πείσει να ενεργήσει με διαφορετικό τρόπο.
- Ο πρωταγωνιστής αποφεύγει να πει την αλήθεια για να μη στενοχωρήσει ένα αγαπημένο του πρόσωπο.
- Η πρωταγωνίστρια παρερμηνεύει τις προθέσεις του συνομιλητή της.

Οι συμμετέχοντες καλούνταν να αιτιολογήσουν τη συμπεριφορά του πρωταγωνιστή, αναφερόμενοι στις νοητικές του καταστάσεις.

Ένα παράδειγμα μίας από τις ιστορίες που χρησιμοποιήθηκαν είχε ως εξής:

«Ο Σωτήρης είναι μεγάλος ψεύτης. Ο αδερφός του Σωτήρη, ο Δημήτρης, το ξέρει. Ξέρει ότι ο Σωτήρης δεν λέει ποτέ την αλήθεια! Χθες ο Σωτήρης έκρυψε το ρολόι του Δημήτρη. Ο Δημήτρης ξέρει ότι ο Σωτήρης το έχει κρύψει κάπου αλλά δεν μπορεί να το βρει. Είναι πολύ θυμωμένος. Βρίσκει λοιπόν το Σωτήρη και του λέει: «Πού είναι το ρολόι μου; Πρέπει να το έκρυψες είτε στο ντουλάπι είτε κάτω από το κρεβάτι σου, γιατί έχω ψάξει σε όλα τα άλλα μέρη. Πού είναι, στο ντουλάπι ή κάτω από το κρεβάτι σου;» Ο Σωτήρης του λέει ότι το ρολόι είναι κάτω από το κρεβάτι του» (Χριστοδούλου, 2013).

Μετά την παρουσίαση κάθε ιστορίας ακολουθούσαν οι εξής ερωτήσεις:

- Γιατί θα ψάξει ο Δημήτρης στο ντουλάπι για το ρολόι του;
- Γιατί το λέει αυτό ο Βασίλης;
- Γιατί το λέει αυτό ο Γιώργος;
- Γιατί το λέει αυτό;

Η βαθμολόγηση των απαντήσεων έγινε με βάση το σύστημα βαθμολόγησης της White et al. (2009):

- Οι συμμετέχοντες βαθμολογούνταν με 2 βαθμούς, εάν η απάντησή τους στην ερώτηση «γιατί» έκανε αναφορά στην νοητική κατάσταση του πρωταγωνιστή (π.χ. «Ο Δημήτρης αντιλαμβάνεται ότι ο Σωτήρης του λέει ψέματα και κάνει το αντίθετο από αυτό που του υποδεικνύει»).
- Με 1 βαθμό εάν έδιναν μία σωστή απάντηση στην ιστορία, η οποία ήταν ατελής ή δεν έκανε αναφορά στη νοητική κατάσταση του πρωταγωνιστή (π.χ. «Ο Σωτήρης είναι ψεύτης»)
- Με 0 βαθμούς εάν απαντούσαν με λανθασμένο τρόπο (π.χ. «Θα ψάξει στο ντουλάπι γιατί δεν το βρήκε πουθενά αλλού»), ενώ σε κάθε περίπτωση λαμβάνονταν υπόψη η καταλληλότερη απάντηση των υποκειμένων.

Η συνολική βαθμολογία προέκυπτε από το άθροισμα των επιμέρους βαθμολογιών σε κάθε ιστορία. Οι παραπάνω δοκιμασίες βαθμολογήθηκαν και από μία δεύτερη ανεξάρτητη βαθμολογήτρια, ενώ ακολούθησε σύγκριση προκειμένου να διαμορφωθεί η τελική βαθμολογία (White, Hill, Happé, & Frith, 2009. Happé, 1994. Jolliffe & Baron-Cohen, 1999).

4.2.1.2 Δοκιμασία κατανόησης ψευδών πεποιθήσεων α' τάξης

Για την αξιολόγηση της κατανόησης των ψευδών πεποιθήσεων α' τάξης, δηλαδή της κατανόησης ότι ένα άτομο έχει μια λανθασμένη πεποίθηση που διαφέρει από την

πραγματικότητα, χρησιμοποιήθηκε μία από τις 12 «Ιστορίες» του Rowe et al. (2001), όπως προσαρμόστηκε στα ελληνικά από την Χριστοδούλου (2013). Στην εν λόγω δοκιμασία περιγράφονται δουλειές του σπιτιού και συγκεκριμένα μια αλλαγή στο περιεχόμενο ενός αντικειμένου, την οποία η πρωταγωνίστρια δε γνωρίζει. Οι συμμετέχοντες έπρεπε να αιτιολογήσουν την άγνοια της πρωταγωνίστριας.

Η ιστορία παρουσιάζεται ακολούθως:

«Ο Στέλιος και η Μαρία καθαρίζουν το σπίτι τους. Η Μαρία σφουγγαρίζει το υπνοδωμάτιο και ο Στέλιος μόλις τελείωσε το καθάρισμα του μπάνιου. Παίρνει το καλάθι με τα άπλυτα και πηγαίνει να τα βάλει στο πλυντήριο. Η Μαρία τον βλέπει και του λέει, «Άλλαξα τα σεντόνια και θέλω να πλύνω αυτά που έβγαλα. Αν υπάρχει χώρος στο πλυντήριο, μην το ξεκινάς ακόμη. Θα τα φέρω μόλις τελειώσω».

Ο Στέλιος βάζει τα άπλυτα στο πλυντήριο. Επειδή υπάρχει χώρος για τα σεντόνια, αφήνει την πόρτα ανοιχτή. Παίρνει το απορρυπαντικό από το ντουλάπι και προσθέτει μια δόση στο ειδικό συρτάρι του πλυντηρίου. Κλείνει το συρτάρι και πηγαίνει πάλι στη Μαρία. «Γιατί δεν πας να βάλεις τα σεντόνια στο πλυντήριο και να το ξεκινήσεις; Θα τελειώσω εγώ το σφουγγάρισμα».

Η Μαρία βάζει τα σεντόνια στο πλυντήριο, παίρνει το απορρυπαντικό από το ντουλάπι και βάζει μια δόση σε ένα σφαιρικό δοχείο. Έπειτα, βάζει το δοχείο στον κάδο του πλυντηρίου, μαζί με τα άπλυτα, κλείνει την πόρτα και ξεκινάει την πλύση. Όταν επιστρέφει αργότερα, βλέπει έκπληκτη να βγαίνουν αφροί από το πλυντήριο» (Χριστοδούλου, 2013).

Μετά την παρουσίαση της ιστορίας ακολουθούσε η παρακάτω ερώτηση:

- Γιατί εκπλήσσεται η Μαρία που βρίσκει τόσους αφρούς;

Οι εξεταζόμενοι βαθμολογούταν με 1 μονάδα, εάν η απάντησή τους έκανε αναφορά στην άγνοια της πρωταγωνίστριας, ενώ σε κάθε άλλη περίπτωση έπαιρναν 0 βαθμούς.

4.2.1.3 Δοκιμασίες κατανόησης ψευδών πεποιθήσεων β' τάξης

Η αξιολόγηση της κατανόησης των ψευδών πεποιθήσεων β' τάξης, δηλαδή της κατανόησης ότι ένα άτομο έχει μια λανθασμένη πεποίθηση για τη νοητική κατάσταση ενός άλλου ατόμου, πραγματοποιήθηκε μέσω δύο ιστοριών. Η πρώτη προέρχεται από την έρευνα της Χριστοδούλου (2013) κι αποτελεί προσαρμογή της ιστορίας «Το Φορτηγό με τα Παγωτά» (The Ice Cream Van) των Perner και Wimmer (1985), ενώ η δεύτερη αξιοποιήθηκε στην έρευνα της Hughes et al. (2005) και προσαρμόστηκε στα ελληνικά στα πλαίσια της έρευνας της Χριστοδούλου (2013). Οι παραπάνω ιστορίες περιγράφουν μια λανθασμένη

πεποιίτηση αναφορικά με την τοποθεσία όπου έχει μετακινηθεί ένα άτομο. Οι συμμετέχοντες καλούνταν να προβλέψουν πώς θα συμπεριφερθεί ένας από τους πρωταγωνιστές καθώς και να αιτιολογήσουν την απάντησή τους.

Ένα παράδειγμα μίας από τις ιστορίες που χρησιμοποιήθηκαν είχε ως εξής:

«Μια μέρα η γιαγιά είπε: «Θα πάω το μωρό μια βόλτα στο πάρκο. Θέλεις να έρθεις μαζί μας, Στέφανε;» Επειδή είχε πολλή ζέστη, ο Στέφανος απάντησε: «Ζεσταίνομαι πολύ, δεν έχω όρεξη να περπατήσω!» Έτσι, η γιαγιά έφυγε με το μωρό, ενώ ο Στέφανος πήγε να παίξει πίσω από το σπίτι και ο παππούς κάθισε μπροστά, στην είσοδο.

Λίγο αργότερα, ο παππούς είδε τη γιαγιά να επιστρέφει από το πάρκο. «Πού πηγαίνεις;» τη ρώτησε. Η γιαγιά απάντησε: «Το πάρκο ήταν κλειστό, γι' αυτό θα πάω το μωρό στην παραλία». «Εντάξει,» είπε ο παππούς. «Εγώ θα πέσω για ύπνο».

Αμέσως μετά, η γιαγιά με το μωρό πήγαν πίσω από το σπίτι. «Γεια σου, γιαγιά, είμαι εδώ πάνω!» τη χαιρέτισε ο Στέφανος, που είχε σκαρφαλώσει σε ένα δέντρο. Η γιαγιά εξήγησε στο Στέφανο ότι θα πήγαινε με το μωρό στην παραλία. Λίγο αργότερα, ο Στέφανος βαρέθηκε και αποφάσισε να πάει να βρει τη γιαγιά και το μωρό. Μπήκε λοιπόν στο σπίτι και φώναξε: «Παππού, πάω να παίξω με τη γιαγιά και το μωρό!» (Χριστοδούλου, 2013).

Μετά την παρουσίαση της ιστορίας ακολουθούσαν οι παρακάτω ερωτήσεις:

- Πού πιστεύει ο παππούς ότι θα πάει ο Στέφανος;
- Γιατί πιστεύει ο παππούς ότι θα πάει εκεί;

Για κάθε σωστή απάντηση έπαιρναν 1 βαθμό, ενώ για κάθε λανθασμένη απάντηση ή ελλιπή αιτιολόγηση έπαιρναν 0 βαθμούς. Η συνολική βαθμολογία προέκυπτε από το άθροισμα των βαθμολογιών των δύο ιστοριών.

4.2.2 Κλίμακες μέτρησης των διαστάσεων της ντροπής

Για τη μέτρηση της εξωτερικευμένης και της εσωτερικευμένης ντροπής αξιοποιήθηκαν κλίμακες που μετρούν τόσο την εξωτερικευμένη όσο και την εσωτερικευμένη διάστασή της.

4.2.2.1 Κλίμακα μέτρησης της εξωτερικευμένης ντροπής

Για τη μέτρηση της εξωτερικευμένης ντροπής αξιοποιήθηκε η αυτοαναφορική κλίμακα “Other As Shamer scale” (OAS) των Allan, Gilbert και Goss (1994). Η κλίμακα αυτή περιλαμβάνει 18 προτάσεις, που συνοδεύονται από μία 5/βαθμη κλίμακα τύπου Likert, με την κωδικοποίηση Ποτέ (0), Σπάνια (1), Μερικές φορές (2), Συχνά (3), Σχεδόν Πάντα (4), στην οποία τα υποκείμενα εκτιμούν τη συχνότητα αληθοφάνειας καθεμίας από αυτές.

Διαιρείται σε τρεις υποκλίμακες: α) την κατωτερότητα (προτάσεις 1 έως 8), β) το αίσθημα κενού (προτάσεις 15 έως 18) και γ) τον τρόπο συμπεριφοράς κάποιου όταν οι άλλοι εντοπίζουν τα λάθη του (προτάσεις 9 έως 14) (Allan et al., 1994. Gouna et al., 2014. Gouna et al., 2016. Matos et al., 2015).

Το συνολικό σκορ της κλίμακας καθώς και κάθε επιμέρους υποκλίμακας προκύπτει αθροίζοντας τις ατομικές απαντήσεις των υποκειμένων στις σχετικές προτάσεις. Μεγαλύτερο άθροισμα υποδηλώνει υψηλότερο βαθμό εξωτερικευμένης ντροπής (Gouna et al., 2016. Gouna et al., 2012. Goss et al., 1994).

Η εν λόγω κλίμακα μεταφράστηκε από την αγγλική στην ελληνική γλώσσα από την ερευνήτρια και την επιβλέπουσα και ακολούθησε αντίστροφη μετάφραση από αγγλική φιλόλογο.

Σύμφωνα με τους κατασκευαστές της η κλίμακα έχει υψηλή αξιοπιστία εσωτερικής συνοχής, Cronbach's $\alpha = 0,91$. Στην παρούσα έρευνα οι αντίστοιχοι δείκτες α του Cronbach παρουσιάζονται στον Πίνακα 1:

Πίνακας 1

Τιμές του δείκτη alpha του Cronbach για την κλίμακα OAS και τις υποκλίμακές της

Κλίμακα	Υποκλίμακες - Σύνολο	Τιμή του δείκτη
OAS	Κατωτερότητα	0,83
	Λάθη	0,73
	Αίσθημα κενού	0,73
	Σύνολο κλίμακας	0,88

4.2.2.2 Κλίμακες μέτρησης της εσωτερικευμένης ντροπής

Για τη μέτρηση της εσωτερικευμένης ντροπής χρησιμοποιήθηκε η κλίμακα “Internalized Shame Scale” (ISS) του Cook (1993). Πρόκειται για μία αυτοαναφορική κλίμακα με προτάσεις, στα πλαίσια των οποίων οι συμμετέχοντες καλούνται να εκτιμήσουν το βαθμό στον οποίο βιώνουν το συναίσθημα της ντροπής, συμπληρώνοντας μία 5/βαθμη κλίμακα τύπου Likert από το 0 έως το 4, που αντιστοιχεί στις λέξεις «Ποτέ», «Σπάνια», «Μερικές φορές», «Συχνά», «Σχεδόν Πάντα». Από τις 30 προτάσεις, οι 24 μετρούν τη συνολική εσωτερικευμένη ντροπή και οι 6 τη συνολική αυτοεκτίμηση. Οι προτάσεις που αξιολογούν την αυτοεκτίμηση (3,7,12,15,18,25) προσαρμόστηκαν από την κλίμακα Self-Esteem του Rosenberg (1965) και χρησιμοποιήθηκαν για να αποτρέψουν προκατειλημμένες απαντήσεις των συμμετεχόντων (Rosario & White, 2006. Robins et al., 2007. Tangney & Dearing, 2002. Tangney, 1996). Τρεις προτάσεις ήταν κοινές με την αντίστοιχη κλίμακα της εξωτερικευμένης ντροπής OAS.

Το συνολικό σκορ υπολογίστηκε από το άθροισμα των απαντήσεων των συμμετεχόντων στις προτάσεις. Μεγαλύτερο άθροισμα υποδηλώνει υψηλότερο βαθμό εσωτερικευμένης ντροπής (Goss et al., 1994).

Η εν λόγω κλίμακα μεταφράστηκε από την αγγλική στην ελληνική γλώσσα από την ερευνήτρια και την επιβλέπουσα και ακολούθησε αντίστροφη μετάφραση από αγγλική φιλόλογο.

Σύμφωνα με τον κατασκευαστή της η κλίμακα χαρακτηρίζεται από υψηλή αξιοπιστία εσωτερικής συνοχής, Cronbach's α για την υποκλίμακα της εσωτερικευμένης ντροπής = 0,96 και Cronbach's α για την υποκλίμακα της αυτοεκτίμησης = 0,95. Στην παρούσα έρευνα οι αντίστοιχοι δείκτες α του Cronbach παρουσιάζονται στον Πίνακα 2:

Πίνακας 2

Τιμές του δείκτη alpha του Cronbach για την κλίμακα ISS και τις υποκλίμακές της

Κλίμακα	Υποκλίμακες - Σύνολο	Τιμή του δείκτη
ISS	Αυτοεκτίμηση	0,76
	Εσωτερικευμένη ντροπή	0,92
	Σύνολο κλίμακας	0,87

4.2.3 Ερωτηματολόγιο δημογραφικών στοιχείων

Στους συμμετέχοντες χορηγήθηκε ένα ερωτηματολόγιο δημογραφικών στοιχείων, που αφορούσε τους ίδιους και τους γονείς τους. Περιελάμβανε 6 ερωτήσεις, που ζητούσαν πληροφορίες για το φύλο τους, την ηλικία τους, το τμήμα και τη σχολή φοίτησής τους, το εξάμηνο και το έτος φοίτησής τους, τον τόπο διαμονής τους καθώς και το μορφωτικό επίπεδο και το επάγγελμα των γονέων τους. Οι ερωτήσεις του συγκεκριμένου ερωτηματολογίου ήταν κλειστού τύπου και τα υποκείμενα καλούνταν να σημειώσουν ή να επιλέξουν από μία λίστα, βάζοντας σε κύκλο την απάντηση που τους αντιπροσώπευε στον ικανοποιητικότερο βαθμό.

4.3 Διαδικασία

Η έρευνα διεξήχθη από τον Οκτώβριο έως και τον Νοέμβριο του 2018. Αρχικά, πραγματοποιήθηκε πιλοτική έρευνα σε 14 άτομα, 7 άνδρες και 7 γυναίκες, προκειμένου να διαπιστωθεί εάν υπήρχαν παραλείψεις ή ασάφειες στις οδηγίες και τις ερωτήσεις των ερωτηματολογίων. Με βάση τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης έρευνας τροποποιήθηκαν οι διατυπώσεις ορισμένων προτάσεων, που χαρακτηρίστηκαν ως δυσνόητες.

Η συλλογή των δεδομένων έλαβε χώρα στις αίθουσες του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, όπου φοιτούσαν οι φοιτητές, κατά τη διάρκεια των διαλειμμάτων ή πριν την έναρξη ή τη λήξη των μαθημάτων. Η διαδικασία αυτή πραγματοποιήθηκε σε δύο φάσεις, με απόσταση μία εβδομάδα η μία από την άλλη, διάρκειας 20 έως 30 λεπτών περίπου. Στην πρώτη φάση χορηγήθηκε το ερωτηματολόγιο δημογραφικών στοιχείων, η κλίμακα μέτρησης της εξωτερικευμένης ντροπής (OAS) και η κλίμακα μέτρησης της εσωτερικευμένης ντροπής (ISS), συνοδευόμενες από τις οδηγίες συμπλήρωσής τους. Στην επόμενη φάση χορηγήθηκαν οι δοκιμασίες της ΘτΝ και ειδικότερα οι ιστορίες θεωρίας του νου, τα έργα κατανόησης ψευδών πεποιθήσεων α' και β' τάξης. Προκειμένου να διασφαλιστεί η ανωνυμία των συμμετεχόντων, οι ίδιοι συμπλήρωναν σε κάθε φάση έναν κωδικό που αντιστοιχούσε στα αρχικά γράμματα του ονόματός τους και στην ημερομηνία γέννησής τους. Η σειρά χορήγησης των ερωτηματολογίων στις δύο φάσεις ήταν τυχαία για τον κάθε εξεταζόμενο.

Η διανομή των ερωτηματολογίων έγινε από την ερευνήτρια, η οποία ήταν παρούσα κατά τη διάρκεια συμπλήρωσής τους, για τη διευκρίνιση ενδεχόμενων ερωτήσεων ή αποριών. Συνολικά διανεμήθηκαν 150 ερωτηματολόγια σε φοιτητές σχολών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, από τα οποία αξιοποιήθηκαν τα 127, που αποτέλεσαν το τελικό δείγμα της έρευνας (τελικό ποσοστό επιστροφής 84%). Το δείγμα δεν ήταν τυχαιοποιημένο, καθώς σε αυτό συμμετείχαν όσοι ήταν προσβάσιμοι και πρόθυμοι να συμμετάσχουν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Στο κεφάλαιο αυτό περιγράφονται όλες οι στατιστικές αναλύσεις που πραγματοποιήθηκαν στην παρούσα έρευνα, οι οποίες έγιναν με το στατιστικό πακέτο SPSS 23. Πρώτα γίνεται η παρουσίαση των περιγραφικών δεδομένων για τις μεταβλητές της έρευνας. Έπειτα, γίνεται παρουσίαση των συσχετίσεων μεταξύ των επιδόσεων των συμμετεχόντων στις κλίμακες της εξωτερικευμένης και της εσωτερικευμένης ντροπής και τις δοκιμασίες της ΘτΝ. Τέλος, παρουσιάζονται οι μερικές συσχετίσεις των παραπάνω μεταβλητών με μεταβλητές ελέγχου το φύλο και την ηλικία των συμμετεχόντων.

5.1 Περιγραφικά δεδομένα των μεταβλητών της έρευνας

Πρώτα παρουσιάζονται τα περιγραφικά δεδομένα για τις συνολικές κλίμακες της εξωτερικευμένης και της εσωτερικευμένης ντροπής και τις συνολικές δοκιμασίες της ΘτΝ (Πίνακας 3). Έπειτα, παρουσιάζονται τα περιγραφικά δεδομένα για την κλίμακα της εξωτερικευμένης ντροπής και των υποκλιμάκων της (Πίνακας 4) και στη συνέχεια τα περιγραφικά δεδομένα για την κλίμακα της εσωτερικευμένης ντροπής και των αντίστοιχων υποκλιμάκων (Πίνακας 5). Τέλος, παρουσιάζονται οι συχνότητες και τα αντίστοιχα ποσοστά για το πλήθος των σωστών απαντήσεων στις τρεις δοκιμασίες της ΘτΝ (Πίνακας 6).

Με βάση τις συνολικές επιδόσεις (Πίνακας 3) διαπιστώνεται ότι οι συμμετέχοντες χαρακτηρίζονται από χαμηλή εξωτερικευμένη ντροπή ($M=19,43$) και από μέτρια εσωτερικευμένη ντροπή ($M=40,58$), ενώ οι επιδόσεις τους στη ΘτΝ κινούνται σε μέτρια επίπεδα ($M=6,5$).

Πίνακας 3

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και εύρος βαθμολογιών στις κλίμακες OAS, ISS και στο σύνολο των δοκιμασιών της ΘτΝ

	M	SD	Ελάχιστη τιμή	Μέγιστη τιμή
ΣΥΝΟΛΟ ΚΛΙΜΑΚΑΣ OAS	19,43	9,27	0	68
ΣΥΝΟΛΟ ΚΛΙΜΑΚΑΣ ISS	40,58	12,77	0	108
ΣΥΝΟΛΟ ΔΟΚΙΜΑΣΙΩΝ ΘτΝ	6,50	2,87	2	11

5.1.1 Εξωτερικευμένη ντροπή

Αρχικά, υπολογίστηκαν οι μέσες τιμές, οι τυπικές αποκλίσεις καθώς και η μέγιστη και ελάχιστη τιμή για την κλίμακα της εξωτερικευμένης ντροπής (OAS) (Πίνακας 4). Από την υποκλίμακα της κατωτερότητας προκύπτει ότι το πιο συχνό φαινόμενο είναι να νιώθει κάποιος ανασφάλεια σχετικά με τη γνώμη των άλλων για το άτομό του ($M=1.55, SD=1.02$) και να πιστεύει ότι δεν τον/την θεωρούν αρκετά καλό/ή ($M=1.43, SD=0.82$). Παρόλα αυτά, η ταπείνωση από άλλα άτομα ($M=0.56, SD=0.67$) και η αντιμετώπιση του ατόμου ως προβληματικό ($M=0.43, SD=0.80$) εμφανίζονται σπάνια.

Σύμφωνα με την υποκλίμακα των λαθών, τα άτομα πιστεύουν κατά μέσο όρο ότι οι άλλοι μπορούν να δουν αρκετά συχνά τα ελαττώματά τους ($M=2.15, SD=0.95$), αλλά σπάνια αποστασιοποιούνται εντελώς από αυτόν που κάνει λάθη ($M=0.78, SD=0.81$). Ωστόσο, φαίνεται να πιστεύουν ότι οι άλλοι προσπαθούν μερικές φορές να αντιληφθούν ενδεχόμενα λάθη τους ($M=1.43, SD=0.88$).

Αναφορικά με το αίσθημα κενού φαίνεται ότι το πιο συχνό φαινόμενο που αντιμετωπίζουν οι συμμετέχοντες της έρευνας είναι να τους βλέπουν ως εύθραυστους ($M=1.40, SD=1.16$), ενώ το πιο σπάνιο είναι να τους αντιμετωπίζουν ως κενούς και ανικανοποίητους ($M=0.72, SD=0.94$).

Ακόμη, μελετήθηκαν τα συνολικά σκορ που σημείωσαν οι συμμετέχοντες στην κλίμακα και σε κάθε υποκλίμακα της. Το μέγιστο στην υποκλίμακα της κατωτερότητας, σύμφωνα με την κωδικοποίηση που εφαρμόστηκε στις απαντήσεις είναι 29, στην υποκλίμακα των λαθών είναι 23 και στην υποκλίμακα του αισθήματος κενού είναι 16. Οι μέσες βαθμολογίες προκύπτουν να είναι αρκετά χαμηλότερες από τα μέγιστα της κάθε υποκλίμακας. Στην πρώτη υποκλίμακα η μέση βαθμολογία ισούται σχεδόν με το ένα τέταρτο της μέγιστης δυνατής ($M=7.12, SD=4.46$). Στη δεύτερη υποκλίμακα το μέσο σκορ ξεπερνά οριακά το ένα τρίτο της μέγιστης δυνατής συνολικής βαθμολογίας ($M=8.39, SD=3.46$). Η ίδια εικόνα εμφανίζεται και στην τρίτη υποκλίμακα ($M=3.85, SD=3.00$). Συγκριτικά από τις τρεις υποκλίμακες φαίνεται ότι η εξωτερικευμένη ντροπή αποδίδεται σε μεγαλύτερο βαθμό στο συναίσθημα που προκαλούν τα λάθη των συμμετεχόντων, έπειτα στο αίσθημα κατωτερότητας και τέλος στο αίσθημα κενού. Η μέση βαθμολογία που σημειώνουν τα άτομα στο σύνολο της κλίμακας είναι η πλέον ενδεικτική της χαμηλής εξωτερικευμένης ντροπής. ($M=19.43, SD=9.27$).

Πίνακας 4

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και εύρος βαθμολογιών των απαντήσεων στις προτάσεις της κλίμακας OAS

Προτάσεις (N=127)	M	SD	Ελάχιστη τιμή	Μέγιστη τιμή
Κατωτερότητα				
Π_4	1,55	1,02	0	4
Π_1	1,43	0,82	0	4
Π_2	0,97	0,87	0	4
Π_8	0,79	0,82	0	3
Π_5	0,73	0,67	0	3
Π_6	0,65	0,83	0	3
Π_3	0,56	0,67	0	4
Π_7	0,43	0,80	0	4
ΣΥΝΟΛΟ	7,12	4,46	0	29
Λάθη				
Π_11	2,15	0,95	0	4
Π_9	1,43	0,88	0	4
Π_14	1,42	0,78	0	4
Π_12	1,33	0,86	0	4
Π_10	1,28	0,99	0	3
Π_13	0,78	0,81	0	4
ΣΥΝΟΛΟ	8,39	3,46	0	23
Αίσθημα κενού				
Π_15	1,40	1,16	0	4
Π_17	0,94	0,91	0	4
Π_18	0,79	0,97	0	4
Π_16	0,72	0,94	0	4
ΣΥΝΟΛΟ	3,85	3,00	0	16
ΣΥΝΟΛΟ ΚΛΙΜΑΚΑΣ	19,43	9,27	0	68

5.1.2 Εσωτερικευμένη ντροπή

Έπειτα, υπολογίστηκαν οι μέσοι όροι, οι τυπικές αποκλίσεις και το εύρος των βαθμολογιών για την κλίμακα της εσωτερικευμένης ντροπής (ISS) (Πίνακας 5). Από τις απαντήσεις στις προτάσεις της ντροπής αποδεικνύεται ότι οι συμμετέχοντες νιώθουν συχνά ότι κάτι λείπει ($M=1.60$, $SD=1.16$) ή ότι δεν είναι ποτέ αρκετά καλοί ($M=1.58$, $SD=0.93$). Αντίθετα, δήλωσαν ότι σπάνια ή ποτέ νιώθουν μηδαμικοί ($M=0.50$, $SD=0.83$) ή ότι θα μπορούσαν να χτυπήσουν τον εαυτό τους για ένα λάθος που έκαναν ($M=0.55$, $SD=0.96$). Ωστόσο, είναι σημαντικό ότι το πιο συχνό φαινόμενο είναι να νιώθουν ότι θα σπάσουν σε χίλια κομμάτια ($M=1.69$, $SD=1.16$).

Αντίθετη εικόνα παρουσιάζουν οι προτάσεις που αφορούν την αυτοεκτίμηση. Οι περισσότεροι συμμετέχοντες απάντησαν ότι μερικές φορές ή συχνά νιώθουν άνετα με τον εαυτό τους. Συγκεκριμένα, η πεποίθηση ότι υπάρχουν πολλά πράγματα για τα οποία θα πρέπει να είναι περήφανοι ($M=2.83$, $SD=0.93$) και η αίσθηση ότι έχουν αρκετά θετικά χαρακτηριστικά ($M=2.76$, $SD=0.93$) είναι τα δύο στοιχεία που εμφανίζουν σε συχνότερο βαθμό τα μέλη του δείγματος. Ωστόσο, η αίσθηση της επιτυχίας δεν είναι κάτι που τους συνοδεύει γενικότερα στη ζωή τους ($M=1.54$, $SD=0.95$).

Έπειτα, υπολογίστηκαν οι συνολικές βαθμολογίες της κλίμακας και των υποκλίμακων της. Στην υποκλίμακα της συνολικής ντροπής η μέγιστη βαθμολογία που μπορούσε να σημειωθεί είναι 84 και στην υποκλίμακα της συνολικής αυτοεκτίμησης 24. Στην πρώτη υποκλίμακα έχουμε αρκετά χαμηλή μέση βαθμολογία ($M=25.23$, $SD=13.90$). Αντίστοιχα, στη δεύτερη υποκλίμακα η μέση τιμή είναι σε μέτρια επίπεδα ($M=15.61$, $SD=3.63$). Η μέση βαθμολογία που σημειώνουν οι συμμετέχοντες σε ολόκληρη την κλίμακα είναι ενδεικτική της μέτριας εσωτερικευμένης ντροπής. ($M=40.58$, $SD=12.77$). Αυτό ενδεχομένως οφείλεται στο γεγονός ότι οι χαμηλές βαθμολογίες στην υποκλίμακα της ντροπής επηρεάζονται από τις υψηλές βαθμολογίες στην υποκλίμακα της αυτοεκτίμησης.

Πίνακας 5

Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και εύρος βαθμολογιών των απαντήσεων στις προτάσεις της κλίμακας ISS

Προτάσεις (N=127)	M	SD	Ελάχιστη τιμή	Μέγιστη τιμή
Εσωτερικευμένη ντροπή				
Π_19	1,69	1,16	0	4
Π_27	1,60	1,16	0	4
Π_1	1,58	0,93	0	4
Π_13	1,57	1,04	0	4
Π_4	1,55	1,02	0	4
Π_17	1,52	1,24	0	4
Π_16	1,51	1,21	0	4
Π_5	1,44	0,87	0	4
Π_26	1,32	1,24	0	4
Π_11	1,28	1,04	0	4
Π_8	1,27	0,99	0	4
Π_2	1,20	0,85	0	4
Π_10	1,15	0,87	0	4
Π_23	1,09	1,07	0	4
Π_20	1,07	1,00	0	4
Π_22	1,02	0,94	0	4
Π_24	1,02	1,12	0	4
Π_9	0,84	1,00	0	4
Π_14	0,55	0,96	0	4
Π_6	0,50	0,83	0	4
Π_21	0,46	0,82	0	4
ΣΥΝΟΛΟ	25,23	13,90	0	84
Αυτοεκτίμηση				
Π_7	2,83	0,93	0	4
Π_12	2,76	0,83	0	4
Π_25	2,73	0,86	0	4
Π_15	2,69	0,75	0	4
Π_18	2,66	0,97	0	4
Π_3	1,94	0,95	0	4
ΣΥΝΟΛΟ	15,61	3,63	0	24
ΣΥΝΟΛΟ ΚΛΙΜΑΚΑΣ	40,58	12,77	0	108

5.1.3 Δοκιμασίες της ΘτΝ

Για τις δοκιμασίες της ΘτΝ παρουσιάζονται οι συχνότητες εμφάνισης των συνολικών βαθμολογιών στις ιστορίες θεωρίας του νου (έργα κατανόησης σύνθετων κοινωνικών καταστάσεων), τα έργα κατανόησης ψευδών πεποιθήσεων α' και β' τάξης, για να διαπιστωθεί πόσοι ήταν αυτοί που απάντησαν σωστά σε όλες τις ερωτήσεις ή σε μερικές από αυτές. Επίσης, παρουσιάζονται τα αντίστοιχα ποσοστά για το πλήθος των σωστών απαντήσεων σε καθεμία από τις τρεις κατηγορίες ιστοριών. (Πίνακας 6). Στις ιστορίες θεωρίας του νου η συνολική βαθμολογία προέκυψε από το άθροισμα των βαθμολογιών στις τέσσερις επιμέρους ιστορίες. Η συνολική βαθμολογία σε αυτή τη δοκιμασία κυμαίνονταν από 0 έως 8 αφού υπήρχαν 4 ιστορίες. Στο έργο κατανόησης ψευδών πεποιθήσεων α' τάξης η συνολική βαθμολογία κυμαίνονταν από 0 έως 1 αφού υπήρχε 1 ιστορία και στα έργα κατανόησης ψευδών πεποιθήσεων β' τάξης από 0 έως 2 αφού υπήρχαν 2 ιστορίες, ενώ η συνολική βαθμολογία προέκυψε από το άθροισμα των βαθμολογιών στις δύο επιμέρους ιστορίες.

Αξίζει να σημειωθεί ότι στις ιστορίες θεωρίας του νου δεν υπήρξε κανείς που να απάντησε λανθασμένα σε όλες τις ερωτήσεις. Επιπλέον, σχεδόν το 40% σημείωσε βαθμολογία τουλάχιστον 6 με ανώτατη βαθμολογία 8. Όσον αφορά στο έργο κατανόησης ψευδών πεποιθήσεων α' τάξης οι συμμετέχοντες τα πήγαν καλά, καθώς μόνο το 25% απάντησε λανθασμένα. Αντίθετα, στα έργα κατανόησης ψευδών πεποιθήσεων β' τάξης οι επιδόσεις τους δεν ήταν ικανοποιητικές, αφού περισσότεροι από τους μισούς (54,3%) απάντησαν λανθασμένα σε όλες τις ερωτήσεις που τέθηκαν. Οι συνολικές επιδόσεις των συμμετεχόντων στα έργα ΘτΝ ήταν ικανοποιητικές, καθώς ο μέσος όρος των επιδόσεων τους στο σύνολο των δοκιμασιών ήταν $M=6.50$ και οι συνολικές βαθμολογίες κυμαίνονταν από 2 έως 11.

Πίνακας 6

Συχνότητες και ποσοστά των βαθμολογιών στις δοκιμασίες της ΘτΝ

Βαθμολογία	Συχνότητες	Ποσοστά
Ιστορίες ΘτΝ (Harré, 1994)		
0	0	0%
1	0	0%
2	4	3,1%
3	13	10,2%
4	24	18,9%
5	36	28,3%
6	26	20,5%
7	16	12,6%
8	8	6,3%
Έργο κατανόησης ΨΠΑ (Rowe et al., 2001, Χριστοδούλου, 2013)		
0	32	25,2%
1	95	74,8%
Έργα κατανόησης ΨΠΒ (Χριστοδούλου, 2013; Hughes et al. 2005)		
0	69	54,3%
1	31	24,4%
2	27	21,3%

Συντομογραφίες: ΘτΝ: Θεωρίας του Νου, ΨΠΑ: Ψευδείς Πεποιθήσεις Α΄ Τάξης, ΨΠΒ: Ψευδείς Πεποιθήσεις Β΄ Τάξης

5.2 Συσχέτιση επιδόσεων στις κλίμακες της εξωτερικευμένης και της εσωτερικευμένης ντροπής και τις δοκιμασίες της ΘτΝ

Αρχικά, πραγματοποιήθηκε έλεγχος συσχέτισης ανάμεσα στις κλίμακες και στις υποκλίμακες της ντροπής και τα έργα ΘτΝ. Για το σκοπό αυτό εφαρμόστηκε έλεγχος υπόθεσης με το συντελεστή γραμμικής συσχέτισης του Pearson αφού πρώτα υπολογίστηκαν οι συνολικές βαθμολογίες κάθε περίπτωσης. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στον Πίνακα 7. Σε κάθε κελί δίνεται η τιμή του στατιστικού και με έναν αστερίσκο (*) υποδηλώνεται η ύπαρξη σημαντικής γραμμική σχέσης για κάθε ζεύγος μεταβλητών στις περιπτώσεις όπου η τιμή p είναι μικρότερη του επιπέδου σημαντικότητας 0.05 και με δύο αστερίσκους (**) υποδηλώνεται η ύπαρξη σημαντικής γραμμική σχέσης όταν η τιμή p είναι μικρότερη του επιπέδου σημαντικότητας 0.01. Για να είναι πιο εύκολη η δημιουργία του πίνακα, οι κλίμακες και οι υποκλίμακες κωδικοποιήθηκαν ως εξής: 1. Κατωτερότητα, 2. Λάθη, 3. Αίσθημα Κενού, 4. Συνολική Εξωτερικευμένη Ντροπή (OAS), 5. Εσωτερικευμένη Ντροπή, 6. Αυτοεκτίμηση, 7. Συνολική Εσωτερικευμένη Ντροπή (ISS), 8. Ιστορίες Θεωρίας του Νου, 9. Έργο Κατανόησης Ψευδών Πεποιθήσεων Α΄ Τάξης, 10. Έργα Κατανόησης Ψευδών Πεποιθήσεων Β΄ Τάξης, 11. Σύνολο Έργων Θεωρίας του Νου.

Όπως δείχνει ο Πίνακας 7 στις περισσότερες περιπτώσεις οι συνολικές βαθμολογίες στις κλίμακες και στις υποκλίμακες που αφορούν την εξωτερικευμένη και την εσωτερικευμένη ντροπή εμφανίζουν ισχυρή θετική γραμμική σχέση. Ωστόσο, η μόνη μεταβλητή που σχετίζεται σημαντικά και αρνητικά με όλες τις υπόλοιπες αφορά την υποκλίμακα της Αυτοεκτίμησης. Ειδικότερα, η μεταβλητή της Συνολικής Εσωτερικευμένης Ντροπής (ISS) παρουσιάζει σημαντική θετική σχέση με την υποκλίμακα της Εσωτερικευμένης Ντροπής ($r(127) = .95, p < .01$), ενώ έχει αρνητική σχέση με την Αυτοεκτίμηση ($r(127) = -.08, p < .05$). Θετική συσχέτιση σε πιο ήπιο βαθμό φαίνεται να έχει με τη Συνολική Εξωτερικευμένη Ντροπή (OAS) ($r(127) = .74, p < .01$) και με τις υποκλίμακες του Αισθήματος Κενού ($r(127) = .72, p < .01$), των Λαθών ($r(127) = .62, p < .01$) και της Κατωτερότητας ($r(127) = .55, p < .01$). Επομένως, η εκδήλωση εσωτερικευμένης ντροπής συσχετίζεται με την εμφάνιση εξωτερικευμένης ντροπής, που μπορεί να οφείλεται στο αίσθημα κενού, στη συμπεριφορά κάποιου όταν οι άλλοι εντοπίζουν τα λάθη του και στην κατωτερότητα. Η αυτοεκτίμηση δε φαίνεται να συμβάλλει στην εκδήλωση τόσο εσωτερικευμένης όσο και εξωτερικευμένης ντροπής. Παρόλα αυτά οι μεταβλητές της ντροπής δε συσχετίζονται με τις δοκιμασίες της ΘτΝ.

Παρόμοια εικόνα εμφανίζουν και οι δοκιμασίες της ΘτΝ. Όπως προέκυψε έχουν σημαντική θετική συσχέτιση μεταξύ τους. Συγκεκριμένα, το Σύνολο Έργων ΘτΝ συσχετίζεται σε σημαντικό βαθμό με τις Ιστορίες ΘτΝ ($r(127) = .88, p < .01$) και πιο ήπια με το Έργο Κατανόησης Ψευδών Πεποιθήσεων Α΄ Τάξης ($r(127) = .52, p < .01$) και τα Έργα Κατανόησης ψευδών πεποιθήσεων Β΄ Τάξης ($r(127) = .60, p < .01$). Ωστόσο, δεν εμφανίζουν γραμμική σχέση με τις κλίμακες και τις υποκλίμακες της ντροπής. Η μόνη θετική συσχέτιση που προκύπτει είναι μεταξύ του Έργου Κατανόησης Ψευδών Πεποιθήσεων Α΄ Τάξης και της Αυτοεκτίμησης ($r(127) = .21, p < .05$), ενώ η μόνη αρνητική σχέση είναι αυτή ανάμεσα στις Ιστορίες ΘτΝ και του Αισθήματος Κενού της εξωτερικευμένης ντροπής ($r(127) = .18, p < .05$), οι οποίες βρίσκονται σε χαμηλά επίπεδα. Συμπερασματικά, η ικανότητα απόδοσης νοητικών καταστάσεων δε φαίνεται να επηρεάζεται από την εκδήλωση εξωτερικευμένης και εσωτερικευμένης ντροπής, η οποία με τη σειρά της δε δέχεται επίδραση από τη συγκεκριμένη ικανότητα.

Πίνακας 7

Αποτελέσματα των ελέγχων γραμμικής συσχέτισης της εξωτερικευμένης και της εσωτερικευμένης ντροπής και της ΘτΝ

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.Κατωτερότητα											
2.Λάθη	0,52**										
3.Αίσθημα Κενού	0,49**	0,62**									
4.Συν.Εξωτ.Ντροπή (OAS)	0,85**	0,84**	0,79**								
5.Εσωτ.Ντροπή	0,56**	0,59**	-0,73**	0,74**							
6.Αυτοεκτίμηση	-0,25**	-0,10	-0,22**	-0,23**	-0,36**						
7.Συν.Εσωτ.Ντροπή (ISS)	0,55**	0,62**	0,72**	0,74**	0,95**	-0,08					
8.Ι.ΘτΝ	0,05	-0,06	-0,18*	-0,04	-0,00	0,04	0,00				
9.Ε.Κ.Ψ.Π.Α	-0,00	-0,03	0,07	0,01	0,10	0,21*	0,16	0,31**			
10.Ε.Κ.Ψ.Π.Β	-0,04	-0,00	-0,02	-0,02	-0,01	0,03	0,01	0,21*	0,21*		
11.Σ.Ε.ΘτΝ	0,02	-0,05	-0,13	-0,04	0,01	0,09	0,04	0,88**	0,52**	0,60**	

*Η συσχέτιση είναι στατιστικώς σημαντική για $p < 0.05$

** Η συσχέτιση είναι στατιστικώς σημαντική για $p < 0.01$

Σημείωση: 1. Κατωτερότητα, 2. Λάθη, 3. Αίσθημα Κενού, 4. Συνολική Εξωτερικευμένη Ντροπή (OAS), 5. Εσωτερικευμένη Ντροπή, 6. Αυτοεκτίμηση, 7. Συνολική Εσωτερικευμένη Ντροπή (ISS), 8. Ι.ΘτΝ: Ιστορίες Θεωρίας του Νου, 9. Ε.Κ.Ψ.Π.Α: Έργο Κατανόησης Ψευδών Πεποιθήσεων Α΄ Τάξης, 10. Ε.Κ.Ψ.Π.Β: Έργα Κατανόησης Ψευδών Πεποιθήσεων Β΄ Τάξης, Σ.Ε.ΘτΝ: Σύνολο Έργων Θεωρίας του Νου.

5.3 Μερικές συσχετίσεις στις κλίμακες της εξωτερικευμένης και της εσωτερικευμένης ντροπής και τις δοκιμασίες της ΘτΝ με μεταβλητές ελέγχου το φύλο και την ηλικία

Στη συνέχεια πραγματοποιήθηκαν μερικές συσχετίσεις των επιδόσεων ανάμεσα στις κλίμακες και τις υποκλίμακες της εξωτερικευμένης και της εσωτερικευμένης ντροπής και τις δοκιμασίες της ΘτΝ με μεταβλητές ελέγχου το φύλο (Πίνακας 8) και την ηλικία (Πίνακας 9). Και στις δύο περιπτώσεις η εικόνα των συσχετίσεων είναι παρόμοια με αυτήν που εμφανίστηκε αρχικά.

Στις περισσότερες περιπτώσεις οι συνολικές βαθμολογίες στις κλίμακες και στις υποκλίμακες της εξωτερικευμένης και της εσωτερικευμένης ντροπής εμφανίζουν ισχυρή θετική γραμμική σχέση. Ωστόσο, η μόνη περίπτωση που σχετίζεται σημαντικά και αρνητικά με όλες τις υπόλοιπες αφορά την υποκλίμακα της Αυτοεκτίμησης. Ειδικότερα, στις μερικές συσχετίσεις με μεταβλητή ελέγχου το φύλο η Συνολική Εσωτερικευμένη Ντροπή (ISS) συσχετίζεται θετικά σε σημαντικό βαθμό με την υποκλίμακα της Εσωτερικευμένης Ντροπής ($r(127) = .94, p < .01$), ενώ πιο ήπια συσχετίζεται με τη Συνολική Εξωτερικευμένη Ντροπή (OAS) ($r(127) = .73, p < .01$) και τις υποκλίμακές της. Δεν παρατηρείται συσχέτιση ανάμεσα στις κλίμακες της ντροπής και τις δοκιμασίες της ΘτΝ.

Αντίστοιχα, στις μερικές συσχετίσεις με μεταβλητή ελέγχου την ηλικία η Συνολική Εσωτερικευμένη Ντροπή (ISS) συσχετίζεται θετικά σε σημαντικό βαθμό με την υποκλίμακα της Εσωτερικευμένης Ντροπής ($r(127) = .95, p < .01$), ενώ πιο ήπια σχετίζεται με τη Συνολική Εξωτερικευμένη Ντροπή (OAS) ($r(127) = .74, p < .01$) και τις υποκλίμακές της. Και σε αυτή την περίπτωση δεν παρατηρείται συσχέτιση ανάμεσα στις κλίμακες της ντροπής και τις δοκιμασίες της ΘτΝ. Επομένως, η εσωτερικευμένη και η εξωτερικευμένη ντροπή συσχετίζονται θετικά μεταξύ τους, αλλά όχι με τη ΘτΝ, ανεξάρτητα από το φύλο και την ηλικία των συμμετεχόντων.

Παρόμοια εικόνα εμφανίζουν και οι δοκιμασίες της ΘτΝ στις μερικές συσχετίσεις με μεταβλητή ελέγχου τόσο το φύλο όσο και την ηλικία, οι οποίες παρουσιάζουν μέτρια θετική γραμμική σχέση μεταξύ τους. Ειδικότερα, το Σύνολο Έργων ΘτΝ συσχετίζεται σε μέτριο βαθμό με τις Ιστορίες ΘτΝ ($r(127) = .49, p < .01$), με το Έργο Κατανόησης Ψευδών Πεποιθήσεων Α΄ Τάξης ($r(127) = .52, p < .01$) και με τα Έργα Κατανόησης Ψευδών πεποιθήσεων Β΄ Τάξης ($r(127) = .60, p < .01$). Ωστόσο, τα έργα ΘτΝ δε συσχετίζονται με τις κλίμακες και υποκλίμακες της ντροπής. Η μόνη θετική συσχέτιση που προκύπτει είναι μεταξύ του Έργου Κατανόησης Ψευδών Πεποιθήσεων Α΄ Τάξης και της Αυτοεκτίμησης

$(r(127) = .24, p < .01)$, $(r(127) = .19, p < .05)$ με μεταβλητή ελέγχου το φύλο και την ηλικία αντίστοιχα, ενώ η μόνη αρνητική σχέση είναι αυτή ανάμεσα στις Ιστορίες ΘτΝ και του Αισθήματος Κενού της εξωτερικευμένης ντροπής ($r(127) = -.20, p < .05$), $(r(127) = -.18, p < .05)$ με μεταβλητή ελέγχου το φύλο και την ηλικία αντίστοιχα, οι οποίες όμως βρίσκονται σε χαμηλά επίπεδα και ίσως είναι τυχαίες. Επομένως, το φύλο και η ηλικία δεν επιδρούν στη σχέση ανάμεσα στις δύο διαστάσεις της ντροπής - την εξωτερικευμένη και την εσωτερικευμένη ντροπή - και τη ΘτΝ.

Πίνακας 8

Αποτελέσματα των ελέγχων μερικής συσχέτισης της εξωτερικευμένης και της εσωτερικευμένης ντροπής και της ΘτΝ με μεταβλητή ελέγχου το φύλο

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.Κατωτερότητα											
2.Λάθη	0,51**										
3.Αίσθημα Κενού	0,48**	0,60**									
4.Συν.Εξωτ.Ντροπή (OAS)	0,84**	0,83**	0,78**								
5.Εσωτ.Ντροπή	0,55**	0,57**	0,71**	0,73**							
6.Αυτεκτίμηση	-0,23**	-0,08	-0,19*	-0,21*	-0,33**						
7.Συν.Εσωτ.Ντροπή (ISS)	0,53**	0,60**	0,70**	0,73**	0,94**	-0,05					
8.Ι.ΘτΝ	0,04	-0,07	-0,20*	-0,05	-0,01	0,05	-0,00				
9.Ε.Κ.Ψ.Π.Α	-0,02	-0,06	0,04	-0,01	0,06	0,24**	0,13	0,39**			
10.Ε.Κ.Ψ.Π.Β	-0,03	0,00	-0,01	-0,01	0,00	0,03	0,02	0,32**	0,22**		
11.Σ.Ε.ΘτΝ	0,01	-0,06	-0,14	-0,05	0,00	0,10	0,03	0,49**	0,52**	0,60**	

* Η συσχέτιση είναι στατιστικώς σημαντική για $p < 0.05$

** Η συσχέτιση είναι στατιστικώς σημαντική για $p < 0.01$

Σημείωση: 1. Κατωτερότητα, 2. Λάθη, 3. Αίσθημα Κενού, 4. Συνολική Εξωτερικευμένη Ντροπή (OAS), 5. Εσωτερικευμένη Ντροπή, 6. Αυτοεκτίμηση, 7. Συνολική Εσωτερικευμένη Ντροπή (ISS), 8. Ι.ΘτΝ: Ιστορίες Θεωρίας του Νου, 9. Ε.Κ.Ψ.Π.Α: Έργο Κατανόησης Ψευδών Πεποιθήσεων Α΄ Τάξης, 10. Ε.Κ.Ψ.Π.Β: Έργα Κατανόησης Ψευδών Πεποιθήσεων Β΄ Τάξης, 11. Σ.Ε.ΘτΝ: Σύνολο Έργων Θεωρίας του Νου.

Πίνακας 9

Αποτελέσματα των ελέγχων μερικής συσχέτισης της εξωτερικευμένης και εσωτερικευμένης ντροπής και της ΘτΝ με μεταβλητή ελέγχου την ηλικία

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.Κατωτερότητα											
2.Λάθη	0,52**										
3.Αίσθημα Κενού	0,49**	0,62**									
4.Συν.Εξωτ.Ντροπή (OAS)	0,85**	0,84**	0,79**								
5.Εσωτ.Ντροπή	0,56**	0,60**	0,72**	0,74**							
6.Αυτοεκτίμηση	-0,26**	-0,12	-0,23**	-0,25**	-0,37**						
7.Συν.Εσωτ.Ντροπή (ISS)	0,55**	0,62**	0,72**	0,74**	0,95**	-0,10					
8.Ι.ΘτΝ	0,05	-0,06	-0,18*	-0,04	-0,00	0,04	0,00				
9.Ε.Κ.Ψ.Π.Α	-0,01	-0,05	0,06	-0,00	0,10	0,19*	0,15	0,37**			
10.Ε.Κ.Ψ.Π.Β	-0,05	-0,01	-0,03	-0,03	-0,01	0,02	0,00	0,30**	0,19*		
11.Σ.Ε.ΘτΝ	0,01	-0,06	-0,13	-0,05	0,01	0,08	0,03	0,49**	0,52**	0,60**	

* Η συσχέτιση είναι στατιστικώς σημαντική για $p < 0.05$

** Η συσχέτιση είναι στατιστικώς σημαντική για $p < 0.01$

Σημείωση: 1. Κατωτερότητα, 2. Λάθη, 3. Αίσθημα Κενού, 4. Συνολική Εξωτερικευμένη Ντροπή (OAS), 5. Εσωτερικευμένη Ντροπή, 6. Αυτοεκτίμηση, 7. Συνολική Εσωτερικευμένη Ντροπή (ISS), 8. Ι.ΘτΝ: Ιστορίες Θεωρίας του Νου, 9. Ε.Κ.Ψ.Π.Α: Έργο Κατανόησης Ψευδών Πεποιθήσεων Α΄ Τάξης, 10. Ε.Κ.Ψ.Π.Β: Έργα Κατανόησης Ψευδών Πεποιθήσεων Β΄ Τάξης, 11. Σ.Ε.ΘτΝ: Σύνολο Έργων Θεωρίας του Νου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Στόχος της παρούσας έρευνας ήταν η διερεύνηση της σχέσης μεταξύ των δύο διαστάσεων της ντροπής και της θεωρίας του νου. Ειδικότερα, εξετάστηκε εάν οι επιδόσεις των συμμετεχόντων στις κλίμακες και τις υποκλίμακες της εξωτερικευμένης και της εσωτερικευμένης ντροπής συσχετίζονται με τις επιδόσεις τους στις δοκιμασίες απόδοσης νοητικών καταστάσεων. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο παρουσιάζονται πρώτα τα ευρήματα αναφορικά με τις επιδόσεις των συμμετεχόντων στις κλίμακες της ντροπής και τα έργα της ΘτΝ και στη συνέχεια οι συσχετίσεις που προκύπτουν μεταξύ τους και η επιρροή που ασκούν σε αυτές τις σχέσεις το φύλο και η ηλικία των συμμετεχόντων. Παράλληλα γίνεται κριτικός σχολιασμός των αποτελεσμάτων και σύγκριση με τα ευρήματα σχετικών ερευνών. Επιπρόσθετα, επισημαίνονται οι περιορισμοί, στους οποίους υπόκειται η παρούσα έρευνα και τονίζονται οι δυνατότητες μελλοντικής διερεύνησης.

6.1 Επιδόσεις στις κλίμακες της εξωτερικευμένης και της εσωτερικευμένης ντροπής

Σύμφωνα με τα περιγραφικά δεδομένα των απαντήσεων στις προτάσεις της κλίμακας της εξωτερικευμένης ντροπής (OAS) διαπιστώνεται ότι η μέση βαθμολογία που σημειώνουν τα άτομα στο σύνολο της κλίμακας είναι ενδεικτική της χαμηλής εξωτερικευμένης ντροπής. Πιο αναλυτικά στις αντίστοιχες υποκλίμακες προκύπτει ότι η εξωτερικευμένη ντροπή οφείλεται σε μεγαλύτερο βαθμό στο συναίσθημα που προκαλούν τα λάθη των συμμετεχόντων, έπειτα στο αίσθημα κατωτερότητας και σε μικρότερο βαθμό στο αίσθημα κενού. Τα ευρήματα αυτά αντικρούουν τα συμπεράσματα ερευνών που πραγματοποίησαν οι κατασκευαστές της κλίμακας (Goss et al., 1994, Allan et al., 1994) σε πληθυσμούς της ίδιας ηλικιακής ομάδας και του ίδιου μορφωτικού επιπέδου, στις οποίες διαπιστώθηκε ότι η εξωτερικευμένη ντροπή αποδίδεται σε μεγαλύτερο βαθμό στο αίσθημα κατωτερότητας των υποκειμένων.

Από τα περιγραφικά μέτρα της κλίμακας της εσωτερικευμένης ντροπής (ISS) διαπιστώνεται ότι η μέση βαθμολογία που σημειώνουν οι συμμετέχοντες σε ολόκληρη την κλίμακα είναι ενδεικτική της μέτριας εσωτερικευμένης ντροπής. Το εύρημα αυτό έρχεται σε συμφωνία με τα αποτελέσματα της έρευνας που πραγματοποίησε ο Vikan et al. (2010) σε πληθυσμό της ίδιας ηλικιακής ομάδας και του ίδιου μορφωτικού επιπέδου, στην οποία

διαπιστώθηκε ότι οι συμμετέχοντες χαρακτηρίζονταν από μέτρια εσωτερικευμένη ντροπή. Ειδικότερα, από την παρούσα έρευνα προκύπτει ότι στην πρώτη υποκλίμακα της εσωτερικευμένης ντροπής έχουμε αρκετά χαμηλή μέση βαθμολογία, ενώ στην υποκλίμακα της αυτοεκτίμησης η μέση τιμή είναι σε μέτρια επίπεδα, γεγονός που αντισταθμίζει την τελική βαθμολογία. Όπως γίνεται αντιληπτό οι συμμετέχοντες παρουσιάζουν ορισμένες εκδηλώσεις εξωτερικευμένης και εσωτερικευμένης ντροπής, οι οποίες δε δείχνουν να είναι ιδιαίτερα σοβαρές. Μάλιστα οι πιο σοβαρές περιπτώσεις εμφανίζονται εντονότερα σε πολύ μικρό ποσοστό του δείγματος.

6.2 Επιδόσεις στα έργα της ΘτΝ

Από τις συνολικές επιδόσεις των συμμετεχόντων στα έργα της ΘτΝ διαπιστώνεται ότι οι ίδιοι δύνανται να αποδίδουν σε ικανοποιητικό βαθμό νοητικές καταστάσεις. Συγκεκριμένα, στις ιστορίες ΘτΝ και στο έργο κατανόησης ψευδών πεποιθήσεων α΄ τάξης οι συμμετέχοντες εμφανίζουν υψηλά ποσοστά σωστών απαντήσεων. Αντίθετα, στα έργα κατανόησης ψευδών πεποιθήσεων β΄ τάξης περισσότεροι από τους μισούς συμμετέχοντες απάντησαν λανθασμένα. Το γεγονός αυτό έρχεται σε συμφωνία με τον ισχυρισμό των Nichols και Stich (2003) και των Paal και Bereczkei (2004) ότι οι ενήλικες αντιλαμβάνονται τις ψευδείς πεποιθήσεις α΄ τάξης, αλλά υστερούν στην απόδοση ψευδών πεποιθήσεων β΄ τάξης.

Ωστόσο, τα ευρήματα έρχονται σε αντίθεση με τα αποτελέσματα έρευνας των Apperly, Back, Samson και France (2008), η οποία απέδειξε ότι οι ενήλικες δε δυσκολεύονται στην απόδοση ψευδών πεποιθήσεων α΄ και β΄ τάξης, αλλά στη διατήρηση αυτών των πληροφοριών στο νου και την αξιοποίησή τους σε επακόλουθες κρίσεις, επιβεβαιώνοντας τη σύνδεση της εργαζόμενης μνήμης ή άλλων στοιχείων του εκτελεστικού ελέγχου με τη ΘτΝ. Η δυσκολία αυτή των ενηλίκων στην απόδοση νοητικών καταστάσεων μπορεί να οφείλεται στον εγωκεντρισμό και την προκατάληψη που ενδέχεται να τους διακατέχει (Birch & Bloom, 2007. Samson, Apperly, Braithwaite, Andrews, & Bodley-Scott, 2010. Surtees & Apperly, 2012).

6.3 Συσχετίσεις ανάμεσα στις μεταβλητές της έρευνας

Στόχος της έρευνας ήταν να εξετάσει τη σχέση ανάμεσα στην εξωτερικευμένη ντροπή, την εσωτερικευμένη ντροπή και τη ΘτΝ καθώς επίσης την επίδραση του φύλου και της ηλικίας στη σχέση των εξεταζόμενων μεταβλητών.

6.3.1 Συσχετίσεις ανάμεσα στην εξωτερικευμένη και την εσωτερικευμένη ντροπή και τη ΘτΝ

Από τις συσχετίσεις ανάμεσα στις κλίμακες της εξωτερικευμένης και της εσωτερικευμένης ντροπής και των έργων της ΘτΝ αποδείχθηκε ότι δεν υπάρχει στατιστική σχέση μεταξύ των μεταβλητών αυτών. Ωστόσο, στις περισσότερες περιπτώσεις οι συνολικές βαθμολογίες στις κλίμακες και τις υποκλίμακες της εξωτερικευμένης και της εσωτερικευμένης ντροπής εμφανίζουν ισχυρή θετική γραμμική συσχέτιση μεταξύ τους, αλλά η μόνη περίπτωση που συσχετίζεται σημαντικά και αρνητικά με όλες τις υπόλοιπες αφορά την υποκλίμακα της αυτοεκτίμησης. Παρόμοια εικόνα εμφανίζουν και οι δοκιμασίες της ΘτΝ. Όπως προέκυψε έχουν σημαντική θετική συσχέτιση μεταξύ τους, αλλά δε συσχετίζονται με τις κλίμακες και τις υποκλίμακες της ντροπής. Επομένως, δεν προκύπτει συσχέτιση μεταξύ των δύο διαστάσεων της ντροπής και της θεωρίας του νου σε δείγμα ενηλίκων.

Τα αποτελέσματα μας έρχονται σε αντίθεση με τα ευρήματα προηγούμενων ερευνών που πραγματοποίησαν οι Leith και Baumeister (1998), Jackson (2009), Tangney και Dearing (2002), Cohen et al. (2011), Davidson et al. (2017), Howell et al. (2012), Kerrison (2017), Tangney, Dobbins, Stuewig, & Schrader (2017), στις οποίες παρατηρήθηκε αρνητική συσχέτιση ανάμεσα στη ΘτΝ, την ενσυναίσθηση, την κατανόηση της προοπτικής του άλλου και την ντροπή.

Ομοίως, τα ευρήματα της παρούσας έρευνας δεν επιβεβαιώνουν τα αποτελέσματα ελάχιστων πρόσφατων ερευνών, όπως των Fontaine, Luyten, De Boeck και Corveleyn (2001), του Howell et al. (2012) και της Davidson et al. (2017), οι οποίες έδειξαν ότι η διερεύνηση της κατανόησης της προοπτικής του άλλου, της εσφαλμένης πεποίθησης και της ενσυναισθητικής κατανόησης έχει θετική σχέση με την ντροπή.

Συμπερασματικά, διαπιστώνεται ότι η ΘτΝ δε συσχετίζεται με τις δύο διαστάσεις της ντροπής, την εξωτερικευμένη και την εσωτερικευμένη ντροπή. Το συμπέρασμα αυτό δεν έρχεται σε συμφωνία με τα ευρήματα προηγούμενων ερευνών, που έδειξαν ότι η ΘτΝ, η ενσυναίσθηση, η κατανόηση της προοπτικής του άλλου συσχετίζονται αρνητικά, σε κάποιες ελάχιστες περιπτώσεις θετικά, με τη συνολική ντροπή. Η διάσταση αυτή των ευρημάτων ενδεχομένως να οφείλεται στο γεγονός ότι οι προηγούμενες έρευνες εστίασαν στο διαχωρισμό της ντροπής από την ενοχή, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τις δύο διαστάσεις της ντροπής, ενώ δεν τη συσχέτισαν αποκλειστικά με τη ΘτΝ αλλά και με την ενσυναίσθηση και την κατανόηση της προοπτικής του άλλου. Επίσης, τα αποτελέσματα των ερευνών μπορεί να

επηρεάστηκαν από τα διαφορετικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν σε κάθε περίπτωση αλλά και από την ποιότητα του κάθε δείγματος.

6.3.2 Επίδραση του φύλου και της ηλικίας στη σχέση ανάμεσα στην εξωτερικευμένη και την εσωτερικευμένη ντροπή και τη ΘτΝ

Επιπλέον, πραγματοποιήθηκε μια σειρά μερικών συσχετίσεων ανάμεσα στις επιδόσεις των συμμετεχόντων στις κλίμακες και τις υποκλίμακες της ντροπής και τις δοκιμασίες της ΘτΝ με μεταβλητές ελέγχου το φύλο και την ηλικία τους. Και στις δύο περιπτώσεις η εικόνα των συσχετίσεων είναι παρόμοια με αυτήν που εμφανίστηκε αρχικά. Συγκεκριμένα δεν παρατηρείται συσχέτιση ανάμεσα στις δοκιμασίες της ΘτΝ και τις κλίμακες της εξωτερικευμένης και της εσωτερικευμένης ντροπής.

Ειδικότερα, η κλίμακα της εξωτερικευμένης ντροπής εμφανίζει σημαντική θετική συσχέτιση με τις αντίστοιχες υποκλίμακες της κατωτερότητας, των λαθών και του αισθήματος κενού, μέτρια συσχέτιση με την κλίμακα της εσωτερικευμένης ντροπής και τις υποκλίμακες της.

Ομοίως, οι ιστορίες ΘτΝ, το έργο κατανόησης ψευδών πεποιθήσεων α΄ τάξης και τα έργα κατανόησης ψευδών πεποιθήσεων β΄ τάξης παρουσιάζουν θετική συσχέτιση μεταξύ τους, αλλά δε συσχετίζονται με τις κλίμακες και τις υποκλίμακες της ντροπής. Η μόνη θετική συσχέτιση που προκύπτει είναι μεταξύ του έργου κατανόησης ψευδών πεποιθήσεων α΄ τάξης και της αυτοεκτίμησης, ενώ η μόνη αρνητική σχέση είναι αυτή ανάμεσα στις ιστορίες ΘτΝ και του αισθήματος κενού της εξωτερικευμένης ντροπής, οι οποίες όμως βρίσκονται σε χαμηλά επίπεδα και ίσως είναι τυχαίες. Επομένως, το φύλο και η ηλικία δεν επιδρούν στη σχέση μεταξύ των δύο διαστάσεων της ντροπής και της ΘτΝ. Το συμπέρασμα αυτό επεκτείνει την προηγούμενη βιβλιογραφία, διότι σε καμία έρευνα δεν εξετάστηκε η επίδραση του φύλου και της ηλικίας στη σχέση ανάμεσα στην ντροπή και τη ΘτΝ.

6.4 Περιορισμοί της έρευνας – Μελλοντικές προοπτικές διερεύνησης

Τα αποτελέσματα της έρευνας συνοδεύονται από ορισμένους περιορισμούς. Ένας τέτοιος περιορισμός είναι οι αυτοαναφορικές απαντήσεις των συμμετεχόντων στις κλίμακες της εσωτερικευμένης και της εξωτερικευμένης ντροπής, οι οποίες ενδέχεται να είναι υπερεκτιμημένες ή υποεκτιμημένες από τους ίδιους. Παράλληλα, μπορεί να υφίσταται ο κίνδυνος ψευδών ή λανθασμένων απαντήσεων.

Επόμενο περιορισμό αποτελεί το μη τυχαιοποιημένο δείγμα, καθώς σε αυτό συμμετείχαν όσοι ήταν προσβάσιμοι και πρόθυμοι να συμμετάσχουν στην έρευνα, κάτι που υποβαθμίζει

την αντιπροσωπευτικότητά του και περιορίζει τη δυνατότητα γενίκευσης των αποτελεσμάτων. Το επόμενο βήμα στην έρευνα θα μπορούσε να είναι η διερεύνηση των απόψεων φοιτητών από περισσότερες σχολές διαφορετικών Πανεπιστημίων ανά τη χώρα, ώστε να διαπιστωθεί σε ευρύτερο βαθμό αν το τμήμα σπουδών επηρεάζει την άποψη που έχουν οι φοιτητές για τον εαυτό τους και τους άλλους. Επίσης, θα μπορούσαν να συμπεριληφθούν στο δείγμα άτομα διαφορετικού μορφωτικού επιπέδου και ηλικιακής ομάδας.

Επιπρόσθετα, η αξιολόγηση των ενηλίκων στα έργα της ΘτΝ θα μπορούσε να συντελεστεί με το συνδυασμό λεκτικών και οπτικών έργων, περιορίζοντας πιθανά ελλείμματά τους στο γνωστικό τομέα και σε μηχανισμούς του εκτελεστικού ελέγχου, όπως είναι η εργαζόμενη μνήμη.

Ακόμη, μελλοντικά θα μπορούσαν να συνδυαστούν οι απόψεις των φοιτητών σχετικά με την εσωτερικευμένη και την εξωτερικευμένη ντροπή με τις διαπροσωπικές τους σχέσεις εντός και εκτός σχολής, αναδεικνύοντας την προσωπική και κοινωνική τους ταυτότητα. Σε συνδυασμό με τις κλίμακες που χρησιμοποιήθηκαν στην παρούσα έρευνα θα γινόταν ακόμη περισσότερο εμφανής η επίπτωση που μπορεί να έχει το υψηλό αίσθημα ντροπής των συμμετεχόντων σε διάφορες πτυχές της προσωπικής τους ζωής.

Οι ελάχιστες ερευνητικές προσπάθειες που έχουν πραγματοποιηθεί στην αξιολόγηση της ικανότητας απόδοσης νοητικών καταστάσεων στους ενήλικες, προβάλλει την ανάγκη για περαιτέρω μελλοντική διερεύνηση, προκειμένου να επιβεβαιωθούν τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας. Η ολοκλήρωση της παρούσας ερευνητικής μελέτης μπορεί να αποτελέσει εφαλτήριο για πιο εστιασμένη διερεύνηση του συγκεκριμένου τομέα, ανοίγοντας νέους ορίζοντες στην άσκηση του συμβουλευτικού έργου.

Βιβλιογραφία

- Allan, S., Gilbert, P., & Goss, K. (1994). An exploration of shame measures-II: psychopathology. *Personality and Individual Differences*. 17(5), 719-722. doi: 10.1016/0191-8869(94)90150-3
- Apperly, I. A., Back, E., Samson, D., & France, L. (2008). The cost of thinking about false beliefs: Evidence from adults' performance on a non-inferential theory of mind task. *Cognition*. 106, 1093-1108. doi: 10.1016/j.cognition.2007.05.005
- Astington, J. W. (1990). Narrative and the Child's Theory of Mind. In B. K. Britton, & A. D. Pellegrini (Eds.), *Narrative Thought and Narrative Language*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Baird, J. A., & Astington, J. W. (2004). The Role of Mental State Understanding in the Development of Moral Cognition and Moral Action. *New Directions for Child and Adolescent Development*. (103), 37-49. doi: 10.1002/cd.96
- Baron-Cohen, S., Jolliffe, T., Mortimore, C., & Robertson, M. (1997). Another Advanced Test of Theory of Mind: Evidence from Very High Functioning Adults with Autism or Asperger Syndrome. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 38(7), 813-822. doi: 10.1111/j.1469-7610.1997
- Baron-Cohen, S., O'Riordan, M., Stone, V., Jones, R., & Plaisted, K. (1999). Recognition of Faux Pas by Normally Developing Children with Asperger Syndrome or High-Functioning Autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 29(5), 407-418. doi:10.1023/A:1023035012436
- Birch, S. A. J., & Bloom, P. (2007). The Curse of Knowledge in Reasoning About False Beliefs. *Psychological Science*. 18(5), 382-386. doi: 10.1111/j.1467-9280.2007.01909.x

- Brüne, M., & Brüne-Cohrs, U. (2006). Theory of mind – evolution, ontogeny, brain mechanisms and psychopathology. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, *30*, 437-455. doi: 10.1016/j.neubiorev.2005.08.001
- Bzdok, D., Schilbach, L., Vogeley, K., Schneider, K., Laird, A. R., Langner, R., & Eickhoff, S. B. (2012). Parsing the neural correlates of moral cognition: ALE meta – analysis on morality, theory of mind, and empathy. *Brain Structure and Function*. *217*(4), 783-796. doi: 10.1007/s00429-012-0380-y
- Cairns, D. L. (1993). *AIDOS. The Psychology and Ethics of Honour and Shame in Ancient Greek Literature*. New York: Oxford University Press.
- Cheung, M. S.-P., Gilbert, P., & Irons, C. (2004). An exploration of shame, social rank and rumination in relation to depression. *Personality and Individual Differences*. *36*, 1143-1153. doi: 10.1016/S0191-8869(03)00206-X
- Cohen, T. R., Wolf, S. T., Panter, A. T., & Insko, C. A. (2011). Introducing the GASP scale: A new measure of guilt and shame proneness. *Journal of Personality and Social Psychology*. *100*, 947-966. doi: 10.1037/a0022641
- Davidson, D., Vanegas, S. B., & Hilvert, E. (2017). Proneness to Self-Conscious Emotions in Adults With and Without Autism Traits. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. *47*, 3392-3404. doi: 10.1007/s10803-017-3260-8
- Dimaggio, G., Lysaker, P. H., Carcione, A., Nicolò, G., & Semerari, A. (2008). Know yourself and you shall know the other...to a certain extent: Multiple paths of influence of self – reflection on mindreading. *Consciousness and Cognition*. *17*, 778-789. doi: 10.1016/j.concog.2008.02.005
- Dolan, M., & Fullam, R. (2004). Theory of mind and mentalizing ability in antisocial personality disorders with and without psychopathy. *Psychological Medicine*. *34*, 1093-1102. doi: 10.1017/S0033291704002028

- Ferguson, T. J., Brugman, D., White, J., & Eyre, H. L. (2007). Shame and Guilt as Morally Warranted Experiences. In J. L. Tracy, R. W. Robins, & J. P. Tangney, (Eds.), *The Self-Conscious Emotions: Theory and Research* (pp. 348-366). New York: Guilford Press.
- Fletcher, P. C., Happé, F., Frith, U., Baker, S. C., Dolan, R. J., Frackowiak, R. S. J., & Frith, C. D. (1995). Other minds in the brain: a functional imaging study of “theory of mind” in story comprehension. *Cognition*, *57*(2), 109-128. doi: 10.1016/0010-0277(95)00692-R
- Fontaine, J. R. J., Luyten, P., De Boeck, P., & Corveleyn, J. (2001). The Self-Conscious Affect: Internal Structure, Differential Scales and Relationships with Long-Term Affects. *European Journal of Personality*, *15*, 449-463. doi: 10.1002/per.428
- Frith, C., & Frith, U. (2005). Theory of mind. *Current Biology*, *15*(17), 644-645. doi: 10.1016/j.cub.2005.08.041
- Giannakou, M., Kosmidis, M. H., Bozikas, V. P., Aretouli, E., & Fokas, K. (2007, July). *Developing a visual test examining mentalizing abilities for psychiatric and neurological patients*. Poster presented at the 2007 mid-year meeting of the International Neuropsychological Society, Bilbao, Spain. doi: 10.1017/S1355617707071408
- Gilbert, P. (1998). What Is Shame? Some Core Issues and Controversies. In P. Gilbert, & B. Andrews (Eds.), *Shame: Interpersonal Behavior, Psychopathology, and Culture* (pp. 3-30). New York: Oxford University Press.
- Gilbert, P., & Miles, J. N. V. (2000). Sensitivity to Social Put-Down: it’s relationship to perceptions of social rank, shame, social anxiety, depression, anger and self-other blame. *Personality and Individual Differences*, *29*, 757-774. doi: 10.1016/S0191-8869(99)00230-5

- Gilbert, P., & Procter, S. (2006). Compassionate Mind Training for People with High Shame and Self-Criticism: Overview and Pilot Study of a Group Therapy Approach. *Clinical Psychology and Psychotherapy*. 13, 353-379. doi: 10.1002/cpp.507
- Giner-Sorolla, R., Piazza, J., & Espinosa, P. (2011). What do the TOSCA guilt and shame scales really measure? Affect or action? *Personality and Individual Differences*. 51, 445-450. doi: 10.1016/j.paid.2011.04.010
- Goldman, A. I. (2006). *Simulating minds: The Philosophy, Psychology, and Neuroscience of Mindreading*. New York, Oxford: University Press.
- Goldman, A. I. (2012). Theory of Mind. In E. Margolis, R. Samuels, & S. Stich, (Eds.), *Oxford Handbook of Philosophy and Cognitive Science* (pp. 1-19). doi: 10.1093/oxfordhb/9780195309799.012.0017
- Goss, K., Gilbert, P., & Allan, S. (1994). An exploration of shame measures-I: The Other As Shamer scale. *Personality and Individual Differences*. 17(5), 713-717. doi:10.1016/0191-8869(94)9014-x
- Gouva, M., Kaltsouda, A., & Paschou, A. (2012). Psychometric Evaluation of the Greek version of TOSCA-3 to measure Shame and Guilt. *Interscientific Health Care*. 4(3), 105-113. Retrieved from <https://www.researchgate.net>
- Gouva, M., Paschou, A., Kaltsouda, A., Dragioti, E., Paralikas, T., Mantzoukas, S., & Kotrotsiou, E. (2016). Psychometric properties and factor structure of the Greek version of the Other As Shamer Scale (OAS). *Interscientific Health Care*. 8(4), 159-164. Retrieved from www.inhealthcare.gr
- Gouva, M., Kaltsouda, A., Paschou, A., Dragioti, E., Kotrotsiou, S., Mantzoukas, S., & Kotrotsiou, E. (2016). Reliability and Validity of the Greek Version of the Experience of Shame Scale (ESS). *Interscientific Health Care*. 8(4), 151-158. Retrieved from www.inhealthcare.gr

- Grout, K. M. (2013). *Reliability and Validity of the Implicit Association Test Measuring Shame*. (Master's thesis). University of Wisconsin-Milwaukee, United States.
Retrieved from <https://dc.uwm.edu/etd/284>
- Happé, F. G. E. (1994). An Advanced Test of Theory of Mind: Understanding of Story Characters' Thoughts and Feelings by Able Autistic, Mentally Handicapped, and Normal Children and Adults. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 24(2), 129-154. Retrieved from
<https://link.springer.com/article/10.1007/BF02172093>
- Harper, J. M. (2012). Regulating and Coping with Shame. In R. Trnka, K. Balcar, & M. Kuska (Eds.), *Re – constructing emotional spaces: From experience to regulation*. Prague University: Psychosocial Studies Press. Retrieved from
<https://www.researchgate.net/publication/277313221>
- Harris, N., & Braithwaite, J. (2001). Guilt. In N. J. Smelser, & P. B. Baltes, (Eds.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Retrieved from
<https://www.elsevier.com/books>
- Howell, A. J., Turowski, J. B., & Buro, K. (2012). Guilt, empathy, and apology. *Personality and Individual Differences*, 53, 917-922. doi: 10.1016/j.paid.2012.06.021
- Hughes, C., Jaffee, S. R., Happé, F., Taylor, A., Caspi, A., & Moffitt, T. E. (2005). Origins of Individual Differences in Theory of Mind: From Nature to Nurture? *Child Development*, 76(2), 356-370. doi: 10.1111/j.1467-8624.2005.00850_a.x
- Jackson, A. L. (2009). The Impact of Restorative Justice on the Development of Guilt, Shame, and Empathy Among Participants in a Victim Impact Training Program. *Victims and Offenders*, 4, 1-24. doi: 10.1080/15564880801938185
- Jolliffe, T., & Baron-Cohen, S. (1999). The Strange Stories Test: A Replication with High-Functioning Adults with Autism or Asperger Syndrome. *Journal of Autism and*

- Developmental Disorders*. 29(5), 395-406. doi:10.1023/A:1023082928366
- Joshua, K. (2005). Theory of mind and moral cognition: exploring the connections. *Trends in Cognitive Sciences*. 9(8), 357-359. doi: 10.1016/j.tics.2005.06.011
- Kaland, N., Moller-Nielsen, A., Smith, L., Lykke Mortensen, E., Callesen, K., & Gottlieb, D. (2005). The Strange Stories test. A replication study of children and adolescents with Asperger syndrome. *European Child & Adolescent Psychiatry*. 14, 73-82. doi: 10.1007/s00787-005-0434-2
- Kerrison, E. M. (2017). An historical review of racial bias in prison-based substance abuse treatment design. *Journal of Offender Rehabilitation*. 56(8), 567-592. doi: 10.1080/10509674.2017.1363114
- Leith, K. P., & Baumeister, R. F. (1998). Empathy, Shame, Guilt, and Narratives of Interpersonal Conflicts: Guilt – Prone People Are Better at Perspective Taking. *Journal of Personality*. 66(1), 20-33. doi: 10.1111/1467-6494.00001
- Leslie, A. M., Friedman, O., & German, T. (2004). Core mechanisms in “theory of mind”. *Trends in Cognitive Sciences*. 8(12), 528-533. doi: 10.1016/j.tics.2004.10.001
- Lewis, M. (1995). *Shame. The Exposed Self*. New York: The Free Press.
- Lutwak, N., Ferrari, J. R., & Cheek, J. M. (1998). Shame, guilt, and identity in men and women: the role of identity orientation and processing style in moral affects. *Personality and Individual Differences*. 25(6), 1027-1036. doi: 10.1016/S0191-8869(98)00067-1
- Makogon, I. K., & Enikolopov, S. N. (2013). Problems with the assessment of shame and guilt. *Psychology in Russia: State of the Art*. 6(4), 168-175, doi: 10.11621/pir.2013.0415
- Mathani, S., Melvin, G. A., & Hasking, P. (2017). Shame Proneness, Shame Coping, and Functions of Nonsuicidal Self-Injury (NSSI) Among Emerging Adults: A

- Developmental Analysis. *Emerging Adulthood*. 6(3), 1-13. doi:
10.1177/216769817711350
- Matos, M., Pinto-Gouveia, J., & Duarte, C. (2012). Above and beyond emotional valence: The unique contribution of central and traumatic shame memories to psychopathology vulnerability. *Memory*. 20(5), 461-477. doi:
10.1080/09658211.2012.680962
- Matos, M., Pinto-Gouveia, J. A., Gilbert, P., & Duarte, C. (2015). The Other As Shamer Scale – 2: Development and Validation of a short version of a measure of external shame. *Personality and Individual Differences*. 74(6-11), 1-22. doi:
10.1016/j.paid.2014.09.037
- McKendry, H. B. (2014). *Eye Gaze Diversion and Dissociation in External and Internal Shame: A script-driven procedure*. (Unpublished master's thesis). University of Canterbury, New Zealand. Retrieved from
<https://ir.canterbury.ac.nz/handle/10092/9180>
- Μισσηλίδη, Π. (2003). *Η Θεωρία των Παιδιών για το Νοῦ*. Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός
- Misailidi, P. (2018). Understanding internal and external shame in childhood: the role of theory of mind. *European Journal of Developmental Psychology*. 12(2), 1-18. doi:
10.1080/17405629.2018.1514296
- Muris, P., & Meesters, C. (2014). Small or Big in the Eyes of the Other: On the Developmental Psychopathology of Self-Conscious Emotions as Shame, Guilt, and Pride. *Clinical Child and Family Psychology Review*. 17, 19-40. doi:
10.1007/s10567-013-0137-z
- Nichols, S., & Stich, S. P. (2003). *Mindreading: An Integrated Account of Pretence, Self-Awareness, and Understanding Other Minds*. New York: Oxford University Press.

- Ogilive, D. M. (1987). The undesired self: A neglected variable in personality research. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(2), 379-385. doi: 10.1037/0022-3514.52.2.379
- Paal, T., & Bereczkei, T. (2007). Adult theory of mind, cooperation, Machiavellianism: The effect of mindreading on social relations. *Personality and Individual Differences*, 43, 541-551. doi: 10.1016/j.paid.2006.12.021
- Perner, J., & Wimmer, H. (1985). "John Thinks That Mary Thinks That..." Attribution of Second-Order Beliefs by 5- to 10-Year-Old Children. *Journal of Experimental Child Psychology*, 39, 437-471. doi: 10.1016/0022-0965(85)90051-7
- Robins, R. W., Nofle, E. E., & Tracy, J. L. (2007). Assessing Self-Conscious Emotions: A Review of Self-Report and Nonverbal Measures. In J. L. Tracy, R. W. Robins, & J. P. Tangney (Eds.), *The Self-Conscious Emotions: Theory and Research*. (pp. 443-467). New York, NY, US: Guilford Press
- Rosario, P. M., & White, R. M. (2006). The Internalized Shame Scale: Temporal stability, internal consistency, and principal components analysis. *Personality and Individual Differences*, 4, 95-103. doi: 10.1016/j.paid.2005.10.026
- Rousseau, G. S. (2005). *A comparison of personal attribute and scenario based shame measures*. (Unpublished master's thesis). Auburn University, Alabama. Retrieved from <https://etd.auburn.edu>
- Rowe, A. D., Bullock, P. R., Polkey, C. E., & Morris, R. G. (2001). "Theory of mind" impairments and their relationship to executive functioning following frontal lobe excisions. *Brain*, 124, 600-616. doi: 10.1093/brain/124.3.600
- Saggino, A., Carlucci, L., Sergi, M. R., D'Ambrosio, I., Fairfield, B., Cera, N., & Balsamo, M. (2017). A Validation Study of the Psychometric Properties of the Other As Shamer Scale – 2. *SAGE Open*, 7(2), 1-10. doi: 10.1177/2158244017704241

- Samson, D., Apperly, I. A., Braithwaite, J. J., Andrews, B. J., & Bodley Scott, S. E. (2010). Seeing It Their Way: Evidence for Rapid and Involuntary Computation of What Other People See. *Journal of Experimental Child Psychology*. 36(5), 1255-1266. doi: 10.1037/a0018729
- Scholl, B. J., & Leslie, A. M. (1999). Modularity, Development and “Theory of Mind”. *Mind & Language*. 14(1), 131-153. doi: 10.1111/1468-0017.00106
- Singer, T. (2006). The neuronal basis and ontogeny of empathy and mind reading: Review of literature and implications for future research. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*. 30, 855-863. doi: 10.1016/j.neubiorev.2006.06.011
- Sodian, B., & Kristen, S. (2010). Theory of Mind. In B. M. Glatzeder, V. Goel, & A. Muller, (Eds.), *Towards a Theory of Thinking. Building Blocks for a Conceptual Framework*. Berlin, Heidelberg: Springer - Verlag. doi: 10.1007/978-3-642-03129-8_13
- Stone, V. E., Baron-Cohen, S., & Knight, R. T. (1998). Frontal Lobe Contributions to Theory of Mind. *Journal of Cognitive Neuroscience*. 10(5), 640-56. doi: 10.1162/089892998562942
- Strömsten, L. M. J., Henningsson, M., Holm, U., & Sundbom, E. (2009). Assessment of self-conscious emotions: A Swedish psychometric and structure evaluation of the Test of Self-Conscious Affect (TOSCA). *Scandinavian Journal of Psychology*. 50, 71-77. doi: 10.1111/j.1467-9450.2008.0067.x
- Surtees, A. D. R., & Apperly, I. A. (2012). Egocentrism and Automatic Perspective Taking in Children and Adults. *Child Development*. 83(2), 452-460. doi:10.1111/j.1467-8624.2011.01730.x
- Tangney, J. P. (1996). Conceptual and Methodological Issues in the Assessment of Shame and Guilt. *Behaviour Research and Therapy*. 34(9), 741-754. doi: 10.1016/0005-

7967(96)00034-4

Tangney, J. P., & Dearing, R. L. (2002). *Shame and Guilt*. New York: Guilford Press.

Tangney, J. P., Dobbins, A. E., Stuewig, J. B., & Schrader, S. W. (2017). Is There a Dark Side to Mindfulness? Relation of Mindfulness to Criminogenic Cognitions. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 43(10), 1415-1426. doi: 10.1177/0146167217717243

Thibodeau, R., Kim, S., Randall, S., & Jorgensen, S. (2012, October). *Internal Shame, External Shame, and Depressive Symptoms: A Meta-Analytic Review*. Poster presented at Faculty Scholarship Celebration. St. John Fisher College, New York. Retrieved from https://fisherpub.sjfc.edu/psychology_facpub/4

Thompson, T., Altmann, R., & Davidson, J. (2004). Shame-proneness and achievement behavior. *Personality and Individual Differences*. 36, 613-627. doi: 10.1016/S0191-8869(03)00121-1

Tracy, J. L., Robins, R. W., & Tangney, J. P. (2007). *The Self-Conscious Emotions: Theory and Research*. New York: Guilford Press

Vanegas, D., Vanegas, S. B., & Hilvert, E. (2017). Proneness to Self-Conscious Emotions in Adults With and Without Autism Traits. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 43, 3392-3404. doi: 10.1007/s10803-017-3260-8

Vikan, A., Hassel, A. M., Rugset, A., Johansen, H. E., & Moen, T. (2010). A test of shame in outpatients with emotional disorder. *Nordic Journal of Psychiatry*. 64, 196-202. doi: 10.3109/08039480903398177

Ward, L. (2014). *Shame and guilt: their relationship with self-esteem and social connectedness in Irish adults*. (Unpublished bachelor degree). DBS School of Arts, Department of Psychology, Dublin. Retrieved from <https://esource.dbs.ie/handle/10788/2164>

- Weingarden, H., Renshaw, K. D., Tangney, J. P., & Wilhelm, S. (2016). Development and validation of the Body-Focused Shame and Guilt Scale. *Journal of Obsessive-Compulsive and Related Disorders*. 8, 9-20. doi: 10.1016/j.jocrd.2015.11.001
- White, S., Hill, E., Happé, F., & Frith, U. (2009). Revisiting the Strange Stories: Revealing Mentalizing Impairments in Autism. *Child Development*. 80(4), 1097-1117. doi: 10.1111/j.1467-8624.2009.01319.x
- Wilson, J. P., Drozdek, B., & Turkovic, S. (2006). Posttraumatic Shame and Guilt. *Trauma, Violence, & Abuse*. 7(2), 122-141. doi: 10.1177/1524838005285914
- Wolf, S. T., Cohen, T. R., Panter, A. T., & Insko, C. A. (2010). Shame Proneness and Guilt Proneness: Toward the Further Understanding of Reactions to Public and Private Transgressions. *Self and Identity*. 9(4), 337-362. doi: 10.1080/15298860903106843
- Χριστοδούλου, Μ. (2013). *Η Θεωρία του Νου στην Ενήλικη Ζωή: Η Συμβολή των Εκτελεστικών Λειτουργιών στην Απόδοση Γνωστικών Καταστάσεων κατά τη Νεαρή, Μέση και Τρίτη Ηλικία*. (Αδημοσίευτη Μεταπτυχιακή Διατριβή). Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Ψυχολογίας, Τομέας Πειραματικής και Γνωστικής Ψυχολογίας, Θεσσαλονίκη. Ανακτήθηκε από <https://ikee.lib.auth.gr/record/134725>